

Forskningsbaseret evaluering

Jacob Højgaard Christensen, Aske Clark og Karen Wistoft

Indhold

Indledning	3
Evalueringsens formål	3
Evalueringsdesign og metodisk tilgang	4
Litteraturstudie – kortlægning af forskning på området	6
Empirisk undersøgelse	11
Sankningen med den brede offentlighed	11
Sankning med skoler	16
Naturvejledernes oplevelser og vurderinger	24
Opsamling og konklusion	34
Referencer	37
Bilag 1: Observationsguide	39
Bilag 2: Interviewguide – naturvejledere	40
Bilag 3: Interviewguide – lærere	41
Bilag 4: Survey til naturvejledere	42

Indledning

Projektet VILD MAD er et initiativ, der er taget af nonprofitorganisationen MAD, og resultatet af et partnerskab mellem MAD og en række foreninger og organisationer: Byhøst, Naturvejlederforeningen og Friluftsrådet. Projektet er gennemført med støtte fra Nordea-fonden. Projektets centrale omdrejningspunkt er den spiselige, vilde natur, og formålet er at give danskerne redskaber til at stifte bekendtskab med naturens spisekammer. Til dette formål har VILD MAD udviklet en række ressourcer, herunder en dansk- og engelsksproget hjemmeside med informationer om sankelandskaber, råvarer og opskrifter, et undervisningsmateriale til de danske skoler og en app. Derudover afholdes der sanketure i VILD MAD-regi med naturvejledere over hele landet. Siden projektets start i 2015 er de førnævnte redskaber blevet udviklet, og 50 naturvejledere har tilmeldt sig projektet, hvor de har deltaget i gastronomiske inspirationskurser og efterfølgende selv har afholdt sanketure for forskellige målgrupper i deres lokalområder med udgangspunkt i VILD MAD.

At der er spiselige planter, bær og svampe i naturen, er ikke ukendt viden for de fleste danskere, men for mange er deres sankeerfaringer kun baseret på enkelte svampeture eller oplevelser med eksempelvis en brændenældesuppe. Undersøgelserne, som denne rapport præsenterer, beror på observationer af, hvordan sanketure i VILD MAD-regi bidrager med ny viden og inspiration til deltagerne, hvad enten der er tale om offentlige arrangementer eller ture i forbindelse med undervisning i folkeskoler. I de fleste naturvejledersammenhænge har man i forvejen arbejdet med vild mad i et eller andet omfang. Alligevel betegner de danske naturvejledere projektets mulighed for et udvidet kendskab til spiselige planter i naturen i kombination med et højt gastronomisk niveau som ”banebrydende”. Samtidig er eksisterende forskning i initiativer, der kombinerer naturoplevelser, mad og gastronomi, ret sparsom.

Evalueringsformål

Denne rapport dokumenterer en forskningsbaseret evaluering, der er foretaget af DPU (Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse), og som har til formål at undersøge, hvordan redskaberne fra VILD MAD anvendes, hvilke betydninger de tillægges, samt hvorvidt og hvordan intentionerne i projektet bliver indfriet. Rapportens overordnede formål kan kategoriseres inden for tre temaer:

1. Naturvejledningens og undervisningsmaterialets pædagogiske og gastronomiske potentiale, herunder læringsmuligheder i forbindelse med naturoplevelser.
2. Aktiviteternes og teknologiens (appens) påvirkning af skoleelevers viden om naturen og færdigheder inden for madlavningskompetencer, smagsoplevelser og råvarekendskab.
3. Målgruppernes naturforståelser og lokale orientering.

Der er mange mulige elementer at undersøge i denne evaluering, herunder hvordan naturoplevelser kan tilgås med udgangspunkt i et teknologisk redskab i form af en app, kombineret med en gastronomisk dimension med hvad det indebærer af madlavningsfærdigheder og råvarekendskab. Derudover er der en række involverede målgrupper, både skoleelever og lærere, der tilgår projektet enten via undervisningsmaterialet eller formidling fra en naturvejleder, og naturvejlederne selv, der tilrettelægger formidling og afholder aktiviteter med udgangspunkt i materialerne fra VILD MAD. Derfor optræder en række forskellige erkendelsesinteresser, hvilket vi vil uddybe i løbet af rapporten, hvor de forskellige perspektiver vil blive gennemgået og relateret til projektets overordnede formål. Indledningsvis vil vi redegøre for evalueringens overordnede design.

Evalueringsdesign og metodisk tilgang

Den forskningsbaserede evaluering er forankret i to overordnede dele. Første del er et litteraturstudie, som indkredser og kortlægger international forskning på området. Dette har til formål henholdsvis at placere vores evaluering af VILD MAD i en forskningsmæssig ramme, samt at illustrere, hvilke videnskabelige genstandsfelter som er koblet til temaerne i projekt VILD MAD. Anden del af evalueringen er en empirisk undersøgelse, der tager afsæt i feltstudier med en kombination af interviews og observation. Derudover har vi lavet en rundspørge i form af et kort spørgeskema til naturvejledere, som er tilknyttet projekt VILD MAD. Således baseres rapporten på empirisk data dels fra litteraturstudiet, dels fra interviews, observationer og en spørgeskemaundersøgelse. Dataindsamlingsperioden er efteråret 2017 og foråret 2018.

I alt seks forskellige formidlingsaktiviteter på seks forskellige steder er undersøgt, og undersøgelserne inkluderer feltobservationer af sanketure og madlavning med vild mad, interviews med deltagere under VILD MAD-aktiviteter og dybdegående interviews med naturvejledere og lærere. Vi har således både gennemført ad hoc-interviews i forbindelse med VILD MAD-aktiviteter og mere dybdegående interviews i rammer med bedre tid til fordybelse. De observationer, vi har udført under undersøgelserne, kan karakteriseres som værende etnografisk deltagerobservation – en type kvalitativ metode, der muliggør detaljerede og nuancerede iagttagelser af de observerede fænomener. Dette sker ved, at forskeren placerer sig i situationen, der er undersøgelsens objekt, for bedst muligt at få del i og indsigt i de oplevelser, som de involverede deltagere har (Angrosino, 2007; Kristiansen & Krogstrup, 2004). Under feltobservationer og interviews har vi taget udgangspunkt i de vedlagte observations- og interviewguider, som vi har operationaliseret på baggrund af evalueringens overordnede formål. Dette kan karakteriseres som en semistruktureret tilgang til kvalitativ forskningsbaseret evaluering, som har den egenskab at kunne undersøge et forudbestemt emne eksplorativt, samtidig med at fokus forbliver på det prædefinerede formål med forskningen (Dahler-Larsen, 2008; Jenner, Flick, von Kardoff, & Steinke, 2004). For denne rapport gælder det intentionen om at indkredse VILD MADs pædagogiske potentialer, hvilket vi definerer som virkningsmuligheder i relation til madlavningsfærdigheder, viden og kompetenceudvikling blandt deltagerne. Under feltstudierne har vi fulgt deltagerne på deres sanketure, hvor vi har observeret de samme formidlingssituationer som dem for åbent at undersøge, hvordan denne form for formidling foregår, og hvordan den opleves af deltagerne. Enten umiddelbart før eller efter de observerede sanketure har vi foretaget dybdegående interview med den naturvejleder, der stod for arrangementet.

Af de seks udvalgte formidlingsaktiviteter har vi undersøgt tre, som er gennemført med skoleklasser, og tre, der blev arrangeret for ”den brede offentlighed”, som det betegnes i projekt VILD MAD. Under udvælgelsen af steder og typer af arrangementer, der er blevet undersøgt, har der været følgende selektionskriterier:

- Geografisk spredning (af hensyn til anonymisering præciserer vi ikke de eksakte lokationer)
- Fysisk placering: både informanter fra by- og landområder og steder med forskellige naturtyper
- Aktortyper og organisering: Der udvælges arrangementer, som foregår med forskellige målgrupper, såsom formidlingsaktiviteter for henholdsvis den brede offentlighed og for enkelte skoleklasser.

Empirisk data fra interviews og observationer er løbende blevet transskriberet og dokumenteret i feltrapporter. Dette har bidraget til at kvalificere de efterfølgende dataindsamlinger med de foreløbige indsigter. På den måde har perspektiver og indsigter fra ét interview og konkrete observationer bidraget til at skærpe opmærksomheden mod relevante perspektiver i det næste. Dette førte også til, at vi efter undersøgelserne af de seks udvalgte steder havde nogle ubesvarede spørgsmål, som vi valgte at undersøge ved tre dybdegående interviews med lærere, der havde erfaring med undervisningsmaterialet, samt en mindre spørgeskemaundersøgelse, hvis primære formål var at undersøge de involverede naturvejlederes generelle anvendelse, oplevelser og vurderinger af projektet.

I tabellen herunder fremgår den tidsplan, vi har fulgt under udviklingen af evalueringsdesignet, dataindsamlingen, dataanalysen og den endelige afrapportering.

Tidsperiode	Metode	Indhold
Sep-dec 2017	Observation og interview	Afprøvning af forskningsdesign gennem observeret sanketur
Jan-mar 2018	Litteratursøgning	“State of the art” – hvad findes af videnskabelige studier på området?
Apr-jun 2018	Feltstudier og interviews	Sanketure med henblik på at observere aktiviteterne og interviewe de involverede (herunder børn og voksne deltagere samt naturvejledere)
Aug-sep 2018	Spørgeskema	Et spørgeskema til VILD MAD-naturvejledere for at undersøge deres generelle anvendelse, oplevelser og vurderinger af projektet
Aug-sep 2018	Interviews	Supplerende interviews med skolelærere for at indkredse deres vurderinger og oplevelser med VILD MAD-undervisningsmaterialet
Jul-nov 2018	Dataanalyse	Analyse af empirisk materiale
Okt-dec 2018	Afrapportering	Resultater, dokumentation og udarbejdning af rapport

Resten af denne rapport er opdelt i følgende tre kapitler:

- Litteraturstudiet, der består af en oversigt over relevant videnskabelig litteratur på området
- Den empiriske undersøgelse, der består af observationer af VILD MAD-aktiviteter og interviews med projektets deltagere, samt en spørgeskemaundersøgelse med naturvejledere
- Opsamling og konklusioner.

I de nævnte kapitler præsenterer vi undersøgelseerne mere detaljeret sammen med analyser og resultater.

Litteraturstudie – kortlægning af forskning på området

Dette kapitel har til formål at kortlægge relevant, international forskning inden for genstandsfeltet vild mad, dvs. mad sanket i naturen og tilberedt kulinarisk. Intentionen har været at undersøge eksisterende forskning, som relaterer sig til temaer, der berøres af projektet VILD MAD. Vi har foretaget litteratursøgningen i udvalgte databaser, hvor et bredt udvalg af både engelsk- og dansksprogede videnskabelige artikler er tilgængelige. Processen omkring udarbejdelsen af litteraturstudiet har bestået af forskellige faser: Indledningsvis udarbejdede vi en søgestrategi, hvilket indbefattede udvælgelse af søgeord samt en fastlæggelse af inklusionskriterier for vurderingen af, hvilke studier der har interesse for dette projekt. Efterfølgende fulgte screening og udvælgelse af artikler til videre analyse. Kun artikler, der har gennemgået et peer-review og altså er fagfællebedømt, er inkluderet. Derudover er forskning fra før 2007 blevet frasorteret i ønsket om at tilstræbe aktuel empirisk forskning.

Det viste sig, at kun få studier indeholder koblinger mellem både naturoplevelser, læringspotentialer, målgruppers naturforståelser og teknologiske virkemidlers påvirkningsmuligheder inden for viden om natur og råvarekendskab. En lang række studier indeholder fokus på et eller flere af disse områder, men forskning, der beskæftiger sig med alle felterne, er yderst begrænset. Mange temaer går igen i de artikler, vi har vurderet relevante, såsom bæredygtighed, naturbevidsthed, eksperimentel læring, naturoplevelser som kompetencegivende aktiviteter, samt definitioner af naturforståelse. Indledningsvis foretog vi søgninger i forskningsdatabasen ProQuest, der søger i nitten forskellige databaser. Den første søgning medførte 570.000 resultater på de følgende søgeord:

(food AND foraging) OR gathering AND (child* food education*) OR (nature AND education)

Videre indsnævring af søgefeltet til (food foraging*) AND (education*) AND (child*) NOT animal* AND (forage*) samt specifikation af, at ordene enten skulle indgå i titlen eller abstractet, resulterede i et mere overskueligt antal. Da begreberne ”foraging” og ”gathering” i nogle tilfælde benyttes om samme praksis, har vi udført søgninger målrettet begge termer.

En videre tilføjelse af ”technology*” under søgningen blev foretaget for at imødekomme den

gældende interesse for teknologiske virkemidlers potentialer. Herunder blev forskellige variationer efterprøvet for at specificere brugen af teknologi, eksempelvis ”food technology”, ”app*”, men det gav kun begrænsede resultater. Vi fandt flere studier i forbindelse med de foregående søgninger, hvori eksempelvis iPhone-apps blev undersøgt. Under de forskellige søgninger vurderede vi i første omgang artiklerne på baggrund af deres abstracts, hvorefter de ved nærmere gennemlæsning enten blev inkluderet til videre analyse eller afvist på grund af manglende relevans for den foreliggende forskning. Søgning på ”sankning”, ”vild mad”, ”naturmad” og en række relaterede begreber blev udført i *Den Danske Forskningsdatabase*, uden at give relevante resultater, hvilket ligeledes indikerer, at det er meget sparsomt med dansksproget forskning på dette område.

I første omgang blev 160 artikler inddraget, hvoraf nogle var fundet ved screening af referencelisten ved den litteratur, der fremkom ved søgningen på emnerne. Af disse 160 artikler er 85 udvalgt til videre analyse, og vi har valgt at inddrage resultater fra 22 af artiklerne i dette afsnit. Under den sidste del af selektionen blev artiklerne vurderet på deres sammenhæng med følgeforskningens fokuspunkter. Flere studier, der indledningsvis blev vurderet relevante på baggrund af deres abstracts, blev frasorteret grundet deres definitioner af centrale begreber og fænomener, såsom studier, der kategoriserer brug af almene legepladser som naturoplevelser, hvilket vi vurderer er misvisende i forhold til projektets omdrejningspunkt.

Under de indledende søgninger er vi blevet opmærksomme på, at udtrykket ”at sanke”, der er afledt af et norrønt ord, ikke har en direkte parallel på engelsk, hvor de udtryk, der betydningsmæssigt kommer nærmest, ”gathering” eller ”foraging”, adskiller sig ved ikke at være eksklusivt for mennesker. Efter præciseringen af søgningen, hvor dyr kategorisk blev sorteret fra, viste det sig, at en stor del af det materiale, der beskæftiger sig med disse begreber, er orienteret mod jægersamlersamfund, både fortidige og nutidige. Som det også fremgår af flere internationale studier (Maynard, 2007a), hentes der meget inspiration til udendørsundervisning fra Danmark og resten af Norden, og der forekommer megen forskning på området, men forskning, der primært knytter sig til madlavning i udendørssammenhænge, er meget begrænset. Det fremhæves i *Udeskoleidaktik for lærere og pædagoger* (Ejbye-Ernst et al. 2017), at udeskoleområdet i forvejen karakteriseres som

(food gathering) AND nature AND education AND (wild food) AND foraging
AND (environmental education) AND (technologies*) AND peer(yes)

underteoretiseret, og selv om der er større fokus på at definere og afdække læringspotentialerne i naturbaseret undervisning og pædagogik, spiller madlavning inden for dette område kun en perifer rolle. I *Natur og udeliv – uderummet i pædagogisk praksis* (2015) af Niels Ejbye-Ernst og Dorte Stokholm inddrages et eksempel fra en svampetur, der illustrerer, hvor alsidige læreprocesser der kan tilgås fra en sådan tur.

Sankning af vild mad praktiseres på forskellige måder over det meste af verden. Nogle steder er det en fast del af det daglige madindtag, for andre en sæsonbestemt beskæftigelse, og andre steder igen fungerer sankning af mad som en måde at tilvejebringe eksklusive råvarer og delikatesser på. En rent praktisk funktion kan være et supplement til hverdagsmaden, der baseret på årstider kan

bringe variation i kosten, men flere studier (Gombay, 2006, Sylvester et al., 2016, Rosetti et al., 2016) peger på, at indsamling og tilberedelse af vild mad også kan have en social dimension både i form af at samle lokalsamfundet og udveksling af viden om den lokale natur og biodiversitet.

Maddeling opfattes gerne som en grundsten i fællesskabsdannelse. I en artikel (Zurek, 2016) fremhæves det, at mad i det hele taget har en speciel rolle i både hverdagslivet og samfundet som hele, da det på den ene side er en livsnødvendig vare, og på den anden side i høj grad et kulturelt produkt med enorm betydning. Hvor måden, mad kategoriseres og bruges på, er i konstant forandring verden over, kan det øgede fokus på brugen af vilde planter i de danske køkkener anskues i sammenhæng med andre forandringer i madsystemer. I samme artikel fremhæves det, at den digitale revolution har åbnet for nye muligheder inden for maddeling og måder at tænke i distribution af mad på. På den ene side repræsenterer en sådan tænkning et fremadrettet perspektiv ved at bruge moderne teknologi til at formidle adgang til mad direkte til forbrugerne, på den anden side kan dette anskues som en tilbagevendende til madsystemer, der har været brugt før, såsom deleøkonomier og netop sankning af vild mad. Et britisk studie (Buchanan et al., 2015) viser ligeledes, hvordan viden om lokal mads historie kan gentænkes, anvendes og formidles blandt andet ved brug af en app. Selv om den historiske bevidsthed ikke har været det primære fokus i det førnævnte forskningsprojekt, er det alligevel et relevant aspekt, da det fremhæver den komplekse rolle, mad indtager, og de forandringer, forholdet til mad har gennemgået gennem tiden.

I udgaven af "Natur og Museum", der gik under titlen *Ukrudt*, udgivet af Naturhistorisk Museum Aarhus i 2014, fremhæves det også, at begrebet ukrudt er en flydende kategori og et spørgsmål om definitioner af planter, der varierer gennem tid og sted. Vi fandt en lignende pointe i et estisk studie (Söukand et al., 2016), hvor nogle informanter krediteres for at sige, at bær, de spiste i deres barndom, siden er blevet kategoriseret som giftige. Frygt for giftige planter og svampe er et tema, vi også er blevet opmærksomme på under den empiriske del af evalueringen, og spørgsmålet om kategorisering af planter som giftige eller ej, eller sågar om der er tale om nytteplanter eller ukrudt, er ligeledes et relevant perspektiv, som vi vil uddybe i afsnittet om "Frygten for naturen og behovet for naturvejledere".

I forhold til et bæredygtighedsperspektiv har flere af studierne til formål at understrege, at måden, vi spiser på, ikke kun har betydning for os, men også har konsekvenser for naturen, dyrelivet og andre mennesker. Indførelse af store landbrug har betydet, at anskaffelsen af mad sjældent sker lokalt, hvilket har haft den konsekvens, at mange mister forbindelsen til deres lokale omkringliggende natur. Der peges i et studie (Hinrics, 2014) på, at for at imødekomme behovet for bæredygtige tiltag bør initiativer, der er lokalt orienterede og forankrede, fremmes.

Ud over at det kan være positivt, at elever beskæftiger sig med naturen, så peges der også inden for udeskoleforskningen på, at ophold i naturen kan have positive effekter for børn. Fordi der gennem de seneste generationer har været lavere og lavere grader af hverdagskontakt med naturen, peges der i et rumænsk studie (Öllerer, 2015) på, at naturundervisning i stedet for at fungere på en typisk måde med vidensudveksling fra voksen til barn kan finde sted på omvendt vis, hvor børns interesse for naturen kan fungere som katalysator for miljø- og klimabevidsthed hos andre. Denne pointe kom ligeledes til udtryk under et interview med en naturvejleder, der også er opmærksom på dette potentiale, hvor børnenes interesse for naturen kan være med til at vække den hos forældrene.

Derudover optræder begrebet "nature deficit-disorder" i et stort antal artikler som et udtryk for den manglende eller reducerede kontakt, børn i dag har med naturen. Udtrykket stammer fra den amerikanske journalist og forfatter Richard Louvs bog *Last child in the woods* (2005) og bruges til at beskrive børn med en lav grad af kontakt med naturen. Det henviser til, at disse børn kan få afhjulpnet adfærdsvanskeligheder eller depressive og/eller stressede karaktertræk ved hyppigere omgang med naturen. Selv om udtrykket optræder hyppigt, er det nødvendigt at understrege, at der ikke er tale om et videnskabeligt begreb eller en egentlig diagnose. Det er ikke videnskabeligt underbygget, at børn, der kun har lidt kontakt med naturen, udvikler adfærdsvanskeligheder, depression eller stress, ej heller omvendt: at børn med sådanne følelsesmæssige udfordringer kan blive hjulpet af naturen. "Nature deficit-disorder" er udelukkende en populær betegnelse, som 'naturelskere' ivrigt bruger.

Selv om der ikke er videnskabeligt belæg for, at manglende kontakt med naturen skaber adfærdsvanskeligheder og/eller dårlig mental sundhed, er det bevist, at ophold i naturen har en række positive potentialer på en række områder, såsom læring og sundhed. Flere studier (Palavan et al., 2016, Blanchet-Cohen et al., 2011) peger på, at leg og læring i landskabet promoverer læring inden for mange områder: fysisk, socialt, intellektuelt og emotionelt. Der er altså tale om en mere kompleks form for læring. Ud over potentialerne for læring er det veldokumenteret, at ophold i naturen er sundhedsfremmende (Wistoft, 2012c). I den forbindelse er det interessant, at et norsk studie (Bere & Westersjø, 2013) konkluderer, at hyppige ophold i naturen i forbindelse med sankning eller jagt kan være et positivt redskab mod overvægt blandt børn. I dette studie fremhæves det, at indsamling af vild mad kan have to helbredsforbedrende kvaliteter, da der bruges energi på indsamling, og da den indsamlede mad typisk er meget sund.

Der forekommer dog uenighed om, hvorvidt det er ustruktureret leg eller egentlig undervisning, der bør finde sted, når børn introduceres til naturen. Hvor ophold i naturen fremhæves for at have positive virkninger, understreges det samtidig i en række studier, at ophold i naturen ikke garanterer læring om naturen, og at ophold i naturen kan være et glimrende supplement til anden undervisning, men at eksempelvis viden om planter bør instrueres både gennem klasseundervisning om taksonomi og eksplorativ udeundervisning for at opnå den bedste læring (Wistoft, 2014; Lindemann-Matthies, 2002). Der fremhæves i et studie udgivet i Hongkong (Dhanapal, 2013), at muligheden for at være udendørs er en glimrende platform for særligt naturvidenskabelige fag, da det giver eleverne mulighed for at engagere sig i videnskabelige praksisser ved at være observerende og opsøgende i en anden grad, end det er muligt i et klasseværelse.

At læring om naturen ikke er noget, der sker automatisk, illustreres blandt andet i en artikel (Wyndham, 2009) om forskelle i læring om planter hos ráramuri-indianere i det nordvestlige Mexico. Her fremhæves det, at viden om planter og andre kompetencer, der er nødvendige for at være en effektiv sanker, i høj grad er afhængige af brugskontekst og andre individuelle variabler. Hvor interesse nævnes som en afgørende faktor for udviklingen af disse kompetencer, understreges det også, at adgang til voksne med den nødvendige viden om planter er nødvendigt for læringen. Dette understøttes også af et førnævnt estisk studie (Sõukand et al., 2016), hvor lokale sankere blev interviewet om, hvorfra deres viden om spiselige planter stammede fra, hvortil informanterne svarede, at de havde erhvervet deres viden primært fra deres forældre eller ligemænd. I samme studie fremgår det også, at der er sket en forandring i måden, der sankes på. Hvor vilde frugter og

bær tidligere ofte blev samlet som en fritidsaktivitet på vej hjem fra skole og lignende, har en række faktorer forandret denne praksis: svindende habitater, reduktion af folks daglige interaktion med naturen, forurening, forandrede behov med mere. I et førnævnt rumænsk studie (Öllerer, 2015) peges der på, at udendørsundervisning typisk møder mange udfordringer i form af mangel på tid eller adgang til naturområder, selv om forskningen viser, at der er mange fordele ved undervisning, der suppleres med aktiviteter i naturen. Ifølge dette studie bør undervisning i og om naturen tage udgangspunkt i de lokale nærmiljøer, hvilket med fordel kan gøres ved at inddrage andre lokale aktører eller initiativer, der gerne har en stærk forbindelse til den omkringliggende natur og derved kan være med til at målrette undervisningen i forhold til den natur og de emner, der er særligt relevante.

Hvor ophold og undervisning ude i naturen i det meste af den gennemgåede forskning er blevet fremhævet som udelukkende positivt, nævnes nogle udfordringer i en artikel (Dhanapal et al., 2013). Først og fremmest er udendørsaktiviteter netop gerne både tidskrævende og kræver planlægning og adgang til natur. I et tyrkisk studie (Palavan et al., 2016) fremhæves en række andre udfordringer ved at anvende udendørsundervisning, såsom overfyldte klasser, problemer med at bryde med vaner, bekymringer om at leve op til et fastlagt curriculum, begrænset tid og manglende viden om, hvordan udendørsundervisning bør faciliteres. Et perspektiv, der optræder i flere studier (Maynard et al., 2007), er hensynet til børnenes sikkerhed, hvilket tolkes på forskellig vis. I nogle institutioner anses aktiviteter, hvor der ikke er konstant opsyn med eleverne, for problematiske, hvorimod det i andre sammenhænge opfattes som en kvalitet. Det pointeres dog (Maynard, 2007), at det er vigtigt at lære at identificere og håndtere risici, og at dette bør være en integreret del af børns udvikling.

Derudover fremhæves det i flere af de inkluderede studier (Dhanapal et al., 2013, Olsen et al., 2011, Öllerer, 2015, Blanchet-Cohen, 2011) at læreres interesse for naturen og tilhørende emner er vigtige for formidlingen og stimuleringen af elevernes nysgerrighed. I den forbindelse nævnes der, at samarbejde med lokale aktører kan bidrage til facilitering af udeundervisning, da det kan være fordelagtigt, hvis lærerne af praktiske årsager ikke står alene med al planlægning og forberedelse.

Som nævnt indledningsvis i dette litteraturstudie, fremstår området omkring udemadlavning underbelyst i forhold til madlavning i naturen og sankning til moderne madlavning. I en undervisningssammenhæng vil vi dog argumentere for, at der kan drages paralleller mellem de former for madlavning, der finder sted i VILD MAD, og forskning inden for skolehaver. Blandt de væsentligste pointer, der kan hentes fra studier på området (Wistoft, 2012b; Wistoft, 2013), er, at udendørs madlavning kan fungere som et meningsfuldt supplement til anden undervisning, som kan medvirke til at øge elevernes motivation for at lære. Madlavning kan på meningsfuld vis relateres til en række fag i skolen, hvilket også er gældende for VILD MAD og er et perspektiv, som vi vil uddybe mere udførligt som en del af vores empiriske undersøgelser.

Empirisk undersøgelse

Denne del af rapporten er baseret på det empiriske datamateriale, vi har indsamlet gennem interviews, feltobservationer og spørgeskemaer. Kapitlet er inddelt i tre afsnit, hvori vi har valgt at skelne mellem sanketure foretaget med skoleklasser og sanketure, der har været åbne for ”den brede offentlighed”. Yderligere har vi inkluderet et separat afsnit omhandlende naturvejledernes oplevelser af at deltage i VILD MAD samt deres vurderinger af projektet.

Det overordnede formål med den empiriske undersøgelse er at bidrage med en dybdegående analyse af både lærernes, elevernes, naturvejledernes samt øvrige deltageres oplevelser af at beskæftige sig med VILD MAD, samt at fremskrive perspektiver på, hvilke potentialer og udfordringer konceptet implicerer. Vi har derfor udført undersøgelserne med intention om henholdsvis at give de involverede deltagere mulighed for at give nuancerede beskrivelser af deres erfaringer, samt at vi iagttagere, beskriver og fortolker, hvordan VILD MAD-aktiviteter finder sted i praksis.

Sankningen med den brede offentlighed

Under de tre sanketure, der blev foretaget som arrangementer for ”den brede offentlighed”, blev det tydeligt, at de forskellige institutioner, som de deltagende naturvejledere er ansat ved, har stor indflydelse, da det betyder forskellige udgangspunkter for deres formidlingspraksisser. Årsagen til, at udtrykket ”den brede offentlighed” er angivet med citationstegn, er, at der her er tale om en type arrangementer, der adskiller sig fra aktiviteter arrangeret for skoleklasser ved at være åbne for tilmelding for alle interesserede. Som det fremgår af de vedlagte interviewguides, har vi under alle besøg hos naturvejledere spurgt, om de oplever tendenser med hensyn til deltagernes primære interesser og motivationer under de åbne arrangementer, og om de umiddelbart vil kategorisere dem som mad- eller naturentusiaster. Enkelte steder har naturvejledere peget på, at de ser tendenser, men der er variationer fra sted til sted, da nogle beretter primært at se naturinteresserede deltagere, mens andre oftest møder deltagere, som er interesserede i det gastronomiske aspekt ved arrangementerne.

Det ene af disse arrangementer, som vi har observeret, blev udbudt med fokus på børn, og de deltagende var derfor forældre med børn i 3-6-års alderen, mens deltagerne til et andet arrangement alle var voksne kvinder. Begge arrangementer blev indledt med en grundig præsentation af projektet VILD MAD, hvor projektets formål bliver forklaret og forskellige redskaber, såsom app og hjemmeside, blev introduceret. Begge arrangementer blev udført med udgangspunkt i sankningen som en vandretur i de lokale sankelandskaber, hvor naturvejlederen præsenterer tilhørende planter, deres kendetegn og en opskrift eller to, hvorefter naturvejlederen diskuterer med deltagerne, hvordan de pågældende planter ellers kan bruges kulinarisk. Ud over forskellen i målgrupperne er der også en central forskel i arrangementernes opbygning, da den ene sanketur bliver efterfulgt af madlavning på stedet, hvor deltagerne tilbereder en række retter med de sankede urter, mens deltagerne på den anden sanketur i stedet undervejs bliver tilbudt smagsprøver på retter tilberedt med urterne i stedet for egentlig madlavning.

I tilfældet, hvor der blev udbudt smagsprøver i stedet for egentlig madlavning som en del af arrangementet, forklarer naturvejlederen efterfølgende, at det både er en konsekvens af, at

målgruppen for arrangementet er forældre med unge børn, og at det rent praktisk ikke passer ind i deres rammer på stedet:

Det gør vi ikke, det er simpelthen for stort et praktisk arbejde, og vi har ikke et køkken, der kan bruges. Sidste år lavede vi nogle arrangementer for skoleklasser, men der havde vi bygget en vikingetidslandsby op deroppe, så der havde vi det hele klart, der kunne vi bare flytte ind i den ramme og så overtage det, kan man sige, og det kan vi ikke nu, så hvis vi skal have det til at fungere, uden at det skal tage for lang tid simpelthen både før og efter, så er det den her form.

I forbindelse med det andet arrangement, hvor deltagerne selv får mulighed for at lave mad under arrangementet, fremhæver naturvejlederen efterfølgende, at der i hendes øjne også er en social dimension ved at slutte af med måltidet, samtidig med at oplevelsen med nyde et måltid lavet med udgangspunkt i vild mad kan fremme hendes intentioner med den type arrangement:

Også det der med at man har skabt noget til hinanden, det kan jeg egentlig meget godt lide. Vi har lavet det her, ikke? Folk bliver lidt stolte af det, de har lavet. Altså, de var jo også lidt åbne i forvejen. Jeg synes, de var ret åbne. Og det er det, jeg tænker at det kan gøre. Men i virkeligheden arbejder jeg ret meget med at lave aktiviteter, der binder folk sammen. Men jeg tænker da også, at min motivation er også faktisk at få rykket folk, bare lidt. Altså jeg tænker også sådan i et bæredygtighedsperspektiv. Og jeg tror virkelig, at man rykker lidt i folk.

Netop bæredygtighedsperspektivet er et emne, som lader til at motivere både naturvejlederen og mange af deltagerne både til det pågældende arrangement og flere andre. Ved dette arrangement fremhæver en deltager helt specifikt, at hendes motivation for at deltage i VILD MAD-arrangementet er at blive klogere på selvforsyning, og at VILD MAD ville være en meningsfuld indgangsvinkel:

Observatør: *Jeg er også lidt nysgerrig på, om det var madlavningsdelen, der var det, der trak mest for jer, eller om det er det naturlige.*

Deltager 1: *For mig er det dét med at selv kunne være selvforsynende og selv samle ting. Men jeg synes jo, det er en god bi-gevinst, det der med at man kan sige, at man faktisk også får idéer til, hvad man kan bruge det til. Ellers kan det være lidt svært at stå med det, man selv har samlet.*

Deltager 2: *Og det der med at huske, hvad det nu var for noget det forskellige. Så hjælper det, at man har prøvet at smage det tilberedt.*

Som det fremgår af ovenstående udveksling mellem observatøren og to deltagere, har deltagerne været opmærksomme på, at arrangementet for dem både tjener til at erhverve konkrete viden om spiselige planter og som inspiration til madlavningen. I den forbindelse vurderer vi, at deres svar på spørgsmålet om, hvorvidt det var madlavningen eller naturoplevelsen, der tiltrak dem, i høj grad peger på en forening af de to perspektiver. Med hensyn til at anvende de vilde planter som et supplement i hverdagsmadlavningen berørte de ud over bæredygtighedsperspektivet også en økonomisk pointe, der af samme naturvejleder også blev understreget således:

Tænk, at det bare er ud og samle skvalderkål og døvnælder. Det er jo sindssygt oplagt, alle de mælkebøtter der er alle vegne. Altså hvis du ser, hvor få råvarer vi egentlig puttede i alt det mad, vi spiste. Jeg har brugt halvanden pakke æg, en lille bitte smule mel, en halv liter mælk og en halv pakke smør.

Deltagernes motivation

Som det fremgår af observationsguiden, er vi interesserede i deltagernes motivation for at beskæftige sig med VILD MAD. Ved arrangementerne i skoleregi er dette et mere diffust emne, da eleverne sjældent har haft medbestemmelse, mens det dog giver mening at tale om lærernes motivation for at inddrage VILD MAD i deres undervisning. I tilfældet med arrangementerne, der er åbne for alle, har vi været interesserede i, både hvad deltagerne kunne fortælle om deres motivation, og naturvejledernes vurderinger af deltagerne.

Som nævnt har flere af deltagerne til arrangementerne givet udtryk for at være interesserede i bæredygtighed, og en enkelt forælder nævner netop, at det at sanke med sine børn kan være en måde at give dem et sundt forhold til naturen på:

Deltager: *Men at gøre det sammen med børn, det synes jeg er super. Det giver dem også et forhold til at være en del af jorden og passe på den.*

Umiddelbart efter dette svar fortæller en anden deltager til samme arrangement, at en del af hendes motivation for at deltage i sanketuren lå i det hyggelige ved en sådan aktivitet.

Deltager: *Jeg tænker, at for mig er det oplevelsen. For jeg kunne da også bare gå på nettet og kigge. Det er også en dejlig måde at bruge nogle timer på.*

I tråd med denne tematik nævner én naturvejleder ligeledes, at de børn, der deltog i arrangementet, bar præg af at komme fra hjem, hvor der i forvejen er interesse for naturen:

Jeg tror også, der er noget, når man som voksen vælger at tilmelde sine børn sådan et arrangement her, så er der også en lyst. De her børn er her ikke, fordi deres skolelærer har besluttet sig for, at det ville være et godt supplement til et naturfag. Så de er her, fordi deres forældre også har en interesse eller et håb for at deres børn også får en interesse. Så de her børn var også motiverede.

En pointe, der bør fremhæves i forbindelse med det ovenstående citat, er, at de pågældende børn, vi har observeret under det nævnte arrangement, også gav udtryk for at være både motiverede og underholdt. Det viser efter vores vurdering, at en sanketur i VILD MAD-regi sagtens kan være både interessant og sjovt for børn i forskellige aldre, men naturvejlederens formidlingsevner bør også understreges i den sammenhæng, og det er et tema, vi vil uddybe i det kommende afsnit.

Af andre årsager, der motiverer de voksne deltagere, blev sundhed og viden om særligt smagfulde råvarer fremhævet. I forbindelse med de vilde planter og sundhedsperspektivet besvarer én naturvejleder et ledende spørgsmål sådan:

Deltager: *Der er noget med, at de der bittersmage, de er rigtig sunde, er der ikke noget med dét?*

Naturvejleder: *Jo. I det hele taget så kan man sige, altså hvorfor skal vi spise det her vilde mad? Dels er der rigtig mange smagsstoffer i, som vi ikke er vant til, som er ... altså, det er et fedt univers at udvide. I stedet for at man køber den samme salat, der smager lidt af det samme. Så er der også noget med, at man kan plukke det helt friskt, så du har jo en helt anden bevaring af vitaminer og alt muligt end i en salat, der er plukket for lang tid siden, ikke. Og så er der også rigtig mange af dem, som indeholder forskellige vitaminer og mineraler, og det gør andre grønsager jo også, men man kan sige, at jo længere tid de ligger på køl, og jo hurtigere de ligesom er dyrket og fremavlet, jo færre vitaminer har du i.*

I naturvejlederens svar forbindes de to perspektiver ved sundhed og smag. En pointe, der bør understreges i forbindelse med mange af de faktorer, der lader til at motivere deltagerne, uanset om der er tale om mad- og naturinteresserede voksne, forældre eller skolelærere, er, at der er i alle tilfældene kan tales om en form for modreaktion. I tilfældet med sundsperspektivet fremhæves de vilde planter til fordel for den købte salat, mens de naturinteresserede fremhæver behovet for at begå sig i naturen og lære den at kende for at kunne passe på den. Denne pointe kan siges at konvergere med en lignende pointe fra udeskoleforskningen (Halldén, 2019), hvor etableringen af udeskoler beskrives som en art protest mod institutionaliseringen af barndommen i de traditionelle skoler. I den forbindelse er det altså værd at understrege, at der kan peges på et aktivistisk element i de tematikker, der berører VILD MAD som projekt.

Hvad er der fokus på i formidlingen?

Til samtlige arrangementer, vi har observeret, har de tilknyttede naturvejledere på hver sin måde formidlet VILD MAD med udgangspunkt i de fagligheder og institutioner, som deres formidling udspringer af. I begge de arrangementer, der var åbne for offentligheden, havde naturvejlederne både natur- og kulturhistoriske perspektiver i deres formidling. I begge tilfælde viste dette i øvrigt, hvordan emnet sankning og den spiselige natur på meningsfuld vis kan forbindes til historiske perspektiver, og under mange sankearrangementer nævnes det, at visse planter gennem tiden er blevet brugt som lægemidler, og at sankning har været en meget almindelig måde at skaffe mad på gennem historien. Dette perspektiv er ligeledes et, der er blevet fremhævet af deltagende skolelærere som værende både spændende og motiverende for eleverne. En lærer fortæller:

Jeg synes også tit, at historien, der følger med – altså mjødurten, der blev brugt til mjød i gamle dage, og brændenælden, der faktisk er den allersundeste af dem alle sammen, så hvis man lige kan knytte en lille historie til de planter der, så er det noget, der lægger noget dybere i dem.

I tilfældet med det offentlige arrangement, der primært var henvendt til børn og deres forældre, kom denne historiske dimension til udtryk flere gange, og vi fik et klart indtryk af, at dette perspektiv også i høj grad stimulerede børnenes interesse, blandt andet ved at spille på mytiske forestillinger, såsom forbindelsen mellem lindetræer og lindorme, bronzealderofringer i moserne og brugen af brændenælder til opførelse af gravhøje. Det historiske element i formidling omkring VILD MAD giver rent intuitivt også god mening, hvis vi henfører til forskningen på området, da der med fokus på sankningen i princippet kan være tale om en tilbagevenden til et madsystem, der har været langt mere udbredt i andre historiske perioder. I den henseende er det dog værd at bemærke, at VILD MAD med den teknologiske vinkling på sin vis sammenføjer fortid og nutid i et forsøg på at forme fremtiden.

Et andet og meget centralt element i formidlingen, som vi vil uddybe mere udførligt i et senere afsnit, er smag. Til samtlige VILD MAD-arrangementer, vi har observeret, har smag spillet en stor rolle i formidlingen. Ved nogle arrangementer er smagning på urter blevet brugt som udgangspunkt for diskussioner om, hvilke retter deltagerne kunne forestille sig at bruge dem i, eller hvilke associationer deltagerne forbandt med de smage, de mødte på sanketurene. I tilfældet med den nævnte sanketur med efterfølgende madlavning, der blev observeret, hvor samtlige deltagere var voksne kvinder, blev det også tydeligt, at deres oplevelse med de vilde planter smag ændrede sig fra den indledende oplevelse med at smage dem friskplukkede og efterfølgende smage dem anvendt i forskellige retter:

Deltager 1: *Vi har lavet tre forskellige omeletter herovre. Den ene her er med skvalderkål, ej, det passer ikke. Den er med løgkarse, den her. Og den her er med skvalderkål, ikke?*

Deltager 2: *Jo, de to tallerkener her.*

Deltager 1: *To med skvalderkål, og så er der en med brændenælde. Og så kan man bare smage sig lidt frem.*

Deltager 3: *Er det både indeni og udenpå?*

Naturvejleder: *Den er god, selv om den er bitter.*

Deltager 3: *Den er ikke for bitter.*

Naturvejleder: *Man kan godt smage, hvordan æggen er god til at tage det bitre. Det er også det med, at når den bliver varmet op, bliver den mere bitter.*

Et sådant eksempel viser, hvor vigtig en funktion madlavningen og måltidet har i en sådan formidling, hvor et centralt element er introduktion til nye råvarer. Selv om deltagerne i forvejen var interesserede i emnet, og enkelte gav udtryk for at have beskæftiget sig lidt med sankning før, lod det til, at flere havde noget, der kan beskrives som en ahaoplevelse af, hvor lækre selv planter, der indledningsvis havde virket lidt bitre, kunne være i retter som omelet, pandekager, grilled cheese med mere.

Sankning med skoler

I efteråret 2017 og foråret 2018 har vi gennemført observationsstudier under sanketure med tre folkeskoleklasser. Disse havde ikke taget udgangspunkt i VILD MAD-undervisningsmaterialet, og derfor valgte vi at supplere med interviews af yderligere tre folkeskolelærere, som havde erfaringer med VILD MADs undervisningsmateriale, og interviewene havde et mere specifikt fokus på deres indtryk heraf. Grundlæggende var alle tre arrangementer struktureret på lignende måder med en indledende sanketur, hvor en naturvejleder fører klassen gennem de lokale sankelandskaber og præsenterer udvalgte planter, fortæller om deres kendetegn, eventuelle forvekslingsmuligheder og anvendelsesmuligheder, hvorefter de opfordrer eleverne at smage på planterne, og eleverne sanker og bevæger sig videre på turen. Alle tre sanketure blev efterfulgt af madlavning på henholdsvis bålsted, trangia og et indendørs køkken.

Trods ensartetheden i sanketurenes struktur er der forskel på rammerne om arrangementerne, hvilket i høj grad lader til at udspringe af måden, hvorpå arrangementet er planlagt at skulle hænge sammen med elevernes undervisning. I det ene tilfælde, hvor den efterfølgende madlavning fandt sted indendørs, fik vi indtryk af, at der var et større tidspres, da lærerne skulle fortsætte undervisning med udgangspunkt i VILD MAD hjemme i skolekøkkenet. Madlavningen, der fandt sted direkte i forlængelse af sanketuren, var derfor ikke af lige så stor prioritet som selve sankningen. En anden sanketur fandt sted som led i en overnatning på en naturskole, som en klasse deltog i som en del af en temauge. Sådanne variationer af rammerne er derfor meget bestemmende for de vilkår, som arrangementerne finder sted under, herunder hvilke elementer der kan lægges vægt på. Alle arrangementerne var dog ens i den rollefordeling, der fandt sted undervejs, hvor VILD MAD-naturvejledere har været til stede og stået for formidlingen, mens lærerne i varierende omfang har stået på sidelinjen og understøttet. Disse rolledynamikker under sådanne arrangementer vil vi dog uddybe mere udførligt i et kommende afsnit om naturvejledernes oplevelser af samarbejdet med andre faggrupper.

Elevernes oplevelser med VILD MAD

I de arrangementer, vi har observeret, har der været tale om forskellige aldersgrupper. Vi har både deltaget i et arrangement med en enkelt 7. klasse, et arrangement med elever fra både en 7. og 8. klasse, og et arrangement med elever fra en 4. klasse.

Som nævnt i forbindelse med arrangementerne for ”den brede offentlighed” bliver smag brugt enormt meget som redskab under formidlingen, hvilket i høj grad gjorde sig gældende under arrangementerne med skoleklasser. Det, som vi har observeret i den forbindelse, er en tilgang, der lader til at gøre oplevelserne med planterne konkrete for eleverne, der i de observerede tilfælde hyppigt opfordres til at sætte ord på det, de oplever, når de smager, hvilket fordrer refleksioner. I et tilfælde, hvor eleverne blev præsenteret for først strandkarse og dernæst strandarve, udviste eleverne indledningsvis skepsis over for at smage på urterne, men gav udtryk for interesse, efter at de første var begyndt at smage og kunne bekræfte, at urterne smagte af noget velkendt, henholdsvis peberrod og agurk.

Ikke alle de deltagende elever har optrådt lige motiverede ved VILD MAD-aktiviteterne, hvilket heller ikke kan forventes. Som nævnt i litteraturstudiet fremhæves både interesse og adgang til erfarne voksne som forudsætning for læring om naturen, og en væsentlig pointe fra et studie om

danske skolehaver er, at elevernes motivation i høj grad afhænger af, at underviser eller formidler fremstår passionerede omkring emnet (Wistoft, 2013). I den forbindelse har det været et positivt syn at observere, hvor aktivt naturvejlederne søger at engagere eleverne og fange deres interesse. En af naturvejlederne, vi har interviewet, fortæller, at hun ser det som en del af sit arbejde at vække interessen hos de elever, der ikke i forvejen har et forhold til den danske natur:

Jeg tror, at jeg bliver lidt stædig og tænker, du ved, hvis jeg kan få krammet på en, der står og siger, at hun har allergi og hun ikke kan tåle naturen. Hvis hun så alligevel har spist noget, inden turen er slut, så har jeg det sådan 'one small step for mankind', altså.

Under arrangementerne med eleverne har vi været interesserede i at undersøge, hvilke former for læring der har været synlige. Da et af arrangementerne var ved at være ovre, adspurgte vi en gruppe elever om deres erfaringer med lignende mad, hvorefter eleverne begyndte at diskutere deres oplevelser af maden til arrangementet:

Observatør: *Har du prøvet mad som sådan noget suppe før?*

Elev, dreng: *Nej. Jeg har prøvet kun med brændenælder. Det har jeg lært i børnehaven.*

Elev, pige: *Kan du godt lide det?*

Elev, dreng: *Jeg elsker det.*

Elev, pige: *Det samme her. Smager det ikke sådan af de nudler med oksekødssmag?*

Elev, dreng: *Jo, mega.*

Elev, pige: *Jeg kan bare ikke lide bladene.*

Elev, dreng: *Jeg er ligeglad med bladene, de smager bare neutralt.*

Ud over det positive i at kunne bemærke, at eleverne nævner, at de elsker maden, de får serveret til arrangementet, er det værd at lægge mærke til, at den pågældende elev fortæller, at hans eneste oplevelse med vild mad er brændenældesuppe i børnehaven. Dette kan tolkes som en indikation på, at elevens erfaring med vild mad er begrænset, og at de andre tilstedeværende elever vælger ikke at svare, kan også skyldes dette, selv om der også kan være andre årsager. Efterfølgende blev de samme elever spurgt om deres oplevelse af læringen under arrangementet:

Observatør: *Synes I, at I har lært noget sådan en dag, hvor I har været ude og skulle lære nogle nye planter at kende?*

Elev, dreng: *Ja, altså jeg vidste ikke, at man kunne spise de der, som ligner firkløver.*

Drengens svar til spørgsmålet om, hvorvidt de har lært noget, bør ses som et eksempel på noget, han har lært, og ikke tolkes som at det er det *eneste*, han har lært. Det er værd at hæfte sig ved, at det,

som eleven påpeger som den nye viden, han har erhvervet gennem arrangementet, ikke er, at han har lært en ny plante at kende, men at han har lært, at en plante er spiselig, og derved fået udvidet sin horisont.

VILD MAD-materialerne

En udfordring, der har vanskeliggjort undersøgelsen af visse af de perspektiver, vi er interesserede i, er, at VILD MAD-undervisningsmaterialet blev forsinket og først frigivet i maj 2018, og derved midt i dataindsamlingen. Det viste sig derfor vanskeligt at få adgang til lærere med erfaring med undervisningsmaterialet, eller endda naturvejledere, som havde stiftet bekendtskab med det på daværende tidspunkt. Dog med det supplerende spørgeskema, vi udsendte i august 2018, har vi fået indsigt i naturvejledernes kendskab og vurderinger af undervisningsmaterialet, hvilket vi vil udbyde i afsnittet om spørgeskemaundersøgelsen. De tre interviews, vi har udført med skolelærere, havde deres oplevelse af undervisningsmaterialet som det primære fokuspunkt.

Under feltstudierne med skoleklasser observerede vi, hvordan projektet VILD MAD blev introduceret indledningsvis, hvilket foregik med fokus på forskellige elementer fra VILD MAD. I et enkelt tilfælde blev appen ikke nævnt, mens den i de to andre blev introduceret. Dog blev appen ikke downloadet under nogen af arrangementerne, hvilket blev begrundet på forskellig vis.

Ét sted fortæller naturvejlederen, at der er tale om et aktivt valg, at sanketurene hos dem er et teknologifrit rum. Dette er en tendens, vi mener er gennemgående for en række af de tilknyttede naturvejledere, men det betyder samtidig ikke, at appen ikke præsenteres, eller at der nødvendigvis er den holdning, at et teknologisk redskab såsom appen ikke er anvendeligt i naturen. Flere naturvejledere har givet udtryk for, at en række forhold gør, at den ikke bruges aktivt under deres arrangementer. En naturvejleder uddyber sit valg således:

Jeg tror, man kan jo godt være ude i naturen og bruge de elektroniske ting, men jeg har simpelthen valgt ikke at bruge elektroniske midler ude i naturen, fordi jeg synes, de har så meget af det hele dagen, og det er supersmart, og det er godt, at de kan have det, men det her er den eneste chance for et frirum uden.

Den pågældende naturvejleder fortæller i forlængelse heraf, at hun i høj grad henviser til både app og hjemmeside og opfordrer deltagerne til at downloade appen:

Altså, man kan ikke kalde det et interview, men når de [lærerne] ringer og bestiller, så har vi en snak, fordi det er fint, når der kan være et efterarbejde som dem i dag og lidt et forarbejde, hvor de selv er inde og tjekke på appen, hvad vil vi nu lave for noget, eller på hjemmesiden. Så det er jo fint, at de kan bruge det selv derhjemme før og efter, men jeg har den ikke ude, og det er også et valg.

Ganske anderledes kan det dog se ud i andre aktiviteter i VILD MAD-regi. I forbindelse med vores supplerende interviews med lærere er vi blevet gjort opmærksom på, at flere lærere finder særligt appen brugbar i forbindelse med at arbejde med VILD MAD i undervisningen. Forskellen på brugen i naturvejledernes formidling og lærernes undervisning kan skyldes, at de forskellige situationer har forskellige mål og er struktureret på forskellig vis. En lærer svarer således, da vi spørger ind til hans oplevelse af appen:

Observatør: *Har du haft børnene til at bruge appen aktivt?*

Lærer: *Ja, det har jeg, og det er faktisk den, jeg tror jeg har brugt mest fra VILD MAD. Altså, at de skulle have den med ud og kigge og se, om de kunne finde noget af det. Jamen den er jo genial. Du kan søge på måneden, hvad er fremme nu, og du kan søge på biotopen, hvad er det for et område, vi er i, og kan vi eventuelt finde her, så jeg synes, den har været til stor hjælp. Og så elsker de – og det ved du – med it, børn i den alder, det trækker jo bare.*

I de tilfælde, hvor hverken app eller undervisningsmaterialet er til stede i formidlingen, kan man stille spørgsmålet, hvor VILD MAD så er til stede i arrangementerne? Til dette vil vi svare, at den inspiration og viden, som naturvejlederne har fået gennem deres deltagelse i VILD MAD, lader til at være afgørende for, at netop den slags arrangementer, som vi har observeret, kan finde sted. Som vi vil uddybe i forlængelse af naturvejledernes oplevelser med VILD MAD, fortæller mange naturvejledere, at projektet har bidraget med unikke perspektiver og inspiration, der har kvalificeret den eksisterende naturformidling og samtidig bidraget med helt nye tilgange. Derfor vurderer vi, at den aktive brug af materialer såsom appen ikke nødvendigvis bør være et succeskriterie, som projektet VILD MAD vurderes på baggrund af. I stedet er det interessant, at VILD MADs intentioner og visioner på meningsfuld måde integreres i formidlingssituationer, hvor både børn og voksne kan møde naturen på nye måder. Netop at der er en række forskellige redskaber, både opskrifter, app, hjemmeside og undervisningsmateriale, betyder også, at der er meget forskellige værktøjer, som lærerne kan anvende, når de tilrettelægger deres undervisning. Som én lærer udtalte, er det en typisk tendens, at der plukkes fra forskellige kilder, når der planlægges undervisning, og et bredt udvalg af kvalitetsmaterialer fremhæves derfor som en fordel:

Men jeg synes, det er imponerende, hvor godt og gennearbejdet det er. Altså, man er gået all in, og det kan jeg godt lide, i stedet for at lave sådan et halvhjertet forsøg på det. Så både undervisningsmateriale, opskrifter og en app – altså, den rammer jo bredt, ikke? Og så er der jo bare lidt højere til loftet, når man kommer ud, ikke? Det skaber noget glæde hos eleverne.

Didaktiske overvejelser over sanketure

Som beskrevet følger selve sankningen de forskellige steder typisk den samme struktur, mens der er store variationer i madlavningsdelen til arrangementerne. Under sanketurene har vi observeret mange invitationer fra naturvejledernes side til elevrefleksioner, hvor eleverne direkte bliver opfordret til at sætte ord på deres indtryk af de planter, de møder. Her er der tale om en høj grad af elevdeltagelse, og i et tilfælde fortalte en naturvejleder efterfølgende, at han opererer efter en ”død mus”-pædagogik, hvor der snarere end et helt fastlagt program undervejs bliver grebet fat i de ting, som eleverne finder interessante og spørger om. Altså, hvis eleverne pludselig finder en død mus og bliver optaget heraf, så er det herpå, at naturformidlingen fokuserer. En lignende tilgang har vi observeret i stort set alle arrangementerne, hvor naturvejlederne lader deres formidling inspirere af deltagerens interesse, som den kommer til udtryk under arrangementet. Denne tilgang kan beskrives som en situationsbaseret læring eller en dynamisk didaktik, der kan have sine klare fordele, når formidleren kan improvisere i situationen og er i stand til at gribe det ”didaktiske øjeblik”.

Et forbehold, der er værd at have over for denne form for læring, er dog, at læringen her foregår mellem naturvejledere og eleverne, hvor lærernes rolle er væsentlig mindre synlig under arrangementerne. Under flere samtaler med naturvejledere har de også beskrevet deres rolle som primært at skulle vække en interesse og stimulere børnenes nysgerrighed for naturen, og der er altså tale om et fokus på oplevelsen. Det er derfor svært at vurdere, med det evalueringsdesign, vi har arbejdet med, i hvor høj grad den oplevelse, som eleverne får i naturen, bliver efterfulgt af undervisning i relevante emner, og hvorvidt konkrete intentioner om læring bliver realiseret ved eleverne. Som det fremgår af litteraturstudiet, fremhæves det i flere studier af udeundervisning, at læring i naturen ikke garanterer læring om naturen, men at undervisning, der tager udgangspunkt i naturen, også kræver kritiske overvejelser om, hvilken læring der finder sted (Wistoft, 2014; Wyndham, 2009). Det er dog værd at bemærke, at de aktiviteter, vi har observeret med skoleklasser, kan beskrives som sociale og erfaringsbaserede aktiviteter, hvor både natur, sundhed og miljø samtidig forbindes med, at eleverne opfordres til at reflektere over deres eget forhold til naturen.

Flere af naturvejlederne har undervejs lagt vægt på, at de ikke forventer, at eleverne lærer mere end et par planter at kende i løbet af en sanketur, da de bliver udsat for mange nye indtryk. I stedet understreger de, at det er vigtigt for dem, at eleverne får sig en positiv naturoplevelse og får udvidet deres horisont. Selv om der i den forbindelse er mere fokus på oplevelsen end på den faglige viden og færdigheder, har vi dog observeret, at eleverne ofte under sanketurene fortælles om sammenhænge mellem naturen og samfundet og dem selv. Derudover stilles eleverne spørgsmål, som inviterer dem til at reflektere over en række forhold, samtidig med at sankningen gør naturoplevelsen konkret. En naturvejleder beskriver sin tilgang således:

Jeg kører meget sådan, at jeg tager nogle enkelte ting, fordi hvis jeg bombarderer dem med en hel masse 'det her kan I også spise, og det kan I også spise, og det kan I også spise', så taber de det hele, ikke også? Så er det bedre at tage fat i nogle enkelte ting og give dem nogle gode tips til, hvordan kan de anvende det.

En anden naturvejleder formulerede sit indtryk sådan:

Med en normal klasse der tror jeg, at de får det ud af det, at de går hjem med de her måske fem planter, som de kan huske, men også med en forståelse af, at der er rigtig meget derude, der kan spises, og

at man ikke bare skal proppe hvad som helst i munden, men at man godt kan prøve at proppe ting i munden herudefra, hvis der er en, der siger okay til det. At det er ikke noget, man skal være bange for, fordi jeg ved, rigtig mange har sådan 'uha nej, er det noget derudefra, så skal vi simpelthen ikke spise det'. Nu i dag gufledede de suppen i sig, og jeg tror, de går hjem med den følelse, at man kan sagtens bruge sådan noget naturmad til madlavning. Om de så går hjem til mor og far og siger: Nu skal I altså gå ud og plukke skvalderkål og lave pesto eller tærte, det ved jeg ikke. Men jeg tror, det åbner deres sind eller bevidsthed for, at det kan bruges.

Ovenstående pointe om, at eleverne potentielt set kan påvirke deres forældre, konvergerer med en pointe fra litteraturstudiet. Her er der et studie (Öllerer, 2015) som netop understreger, at naturoplevelser kan danne udgangspunkt for en atypisk form for vidensudveksling. Et perspektiv, der samtidig er værd at bemærke her, er, at disse citater er udtalt efter arrangementer, der er foregået uden udgangspunkt i VILD MADs undervisningsmateriale, hvor der netop er klare læringsmål forbundet med VILD MAD-aktiviteter. Som vi også har beskrevet i litteraturstudiet, peger international forskning netop på, at for at fordre læring om naturen og planter i naturen kræves gentagelse, og et undervisningsforløb med udgangspunkt i undervisningsmaterialet ville derfor bidrage med den nødvendige gentagelse, der fremhæves som et væsentligt udgangspunkt for at få et mere indgående kendskab til planter i naturen.

Grundet det svage empiriske materiale angående undervisningsmaterialets brug har vi dog svært ved at udsige noget om dets virkninger på længere sigt. Det er dog værd at bemærke, at der i forskning på området for læringsforhold fremhæves, at læring i høj grad forekommer i aktiviteter, hvor eleverne er aktive deltagere (Broström, 2016). Under sanketurene har vi observeret aktiviteter, hvor eleverne i meget høj grad fungerer som aktive deltagere, der bliver aktiveret og involveret i naturbaserede aktiviteter, som balancerer mellem leg og læring. Det bør desuden nævnes, at i flere af situationerne har lærerne givet udtryk for at have anvendt sanketuren med naturvejledere som led i et undervisningsforløb, der er fortsat hjemme på skolerne. Dette afspejler således intentionen fra VILD MADs undervisningsmateriale, hvor der opfordres til at strukturere arbejdet med VILD MAD i en forberedende fase, en sankefase og efterfølgende undervisning med udgangspunkt i det, som eleverne har oplevet under sankningen. Denne tendens er ligeledes blevet bekræftet af de lærere, vi har interviewet, der beskriver denne tilgang som meningsfuld, samtidig med at vigtigheden af at have eleverne med ude i naturen for rigtig at fange deres interesse for emnet understreges. En lærer fortæller:

Jeg har altid startet med dem, fordi jeg synes, det er vigtigt, det der med først at undervise i planterne og så se billeder af og så skulle ud og finde dem bagefter. Så tager du dem bare ud og siger: Nu skal du prøve at spise noget af det her, prøv at putte det i munden, det er løgkarse, hvad smager det af, det smager afløg og afkarse. Og den her brændenælde, som du går og er træt af, hvis du lige ruller den til en lille kugle og spiser den, altså de bliver grebet af det på en anden måde. Og så er det jo så imponerende, hvor meget ukrudt, hvis man må kalde det dét, eller hvor meget plante man kan anvende i mad efterfølgende. Så det er ligesom den tilgang, jeg har haft til det hver gang. Og så som sagt har vi taget lidt derhjemme. Nogle gange har vi lavet sådan et herbarium, så har vi fotokopieret nogle af planterne og lamineret dem, så vi kunne bruge dem næste år.

I den forbindelse kan man beskrive VILD MADs funktion som andet og mere end blot at fungere som et supplement til undervisning, men som et middel til at ændre elevernes forståelse af naturen. Samtlige af de adspurgte lærere fremhæver, hvad én lærer formulerer som en form for almen dannelse, og at det er en rigtig god måde at få genintroduceret naturen på i børnenes liv på en meningsfuld måde:

Jamen jeg tænker, at det for det første er helt vildt vigtigt altså sådan alment dannende det med at blive lidt klogere på naturen, og så også at komme derud og skulle have nogle af de her ting i hænderne, men det er så forskelligt, hvad de kommer fra, børnene, og om de er meget ude og kender meget til det, eller om de næsten ikke har noget med det at gøre, så den der med, at alle ligesom kommer igennem det og bliver klogere på det og finder ud af, at der faktisk også er ting derude, man kan spise, og hele det der med at blive klogere på, hvad er det egentlig. Hvad er naturen for en størrelse. Hvad kan vi egentlig med den. Det har jo egentlig været det overordnede formål og så at skulle komme lidt tættere på det og ikke være så berøringsangst, men blive klogere på, at okay, jamen vi kan faktisk spise nogle af de her ting, og få dem til at smage på det.

En anden lærer formulerer sin grundtanke med at anvende VILD MAD således:

Jamen det er det, jeg synes er så fascinerende, ikke? At du kan tage nogle børn og tage dem ud i en natur, som de har gået i hundredevis af gange, og så vise dem en helt ny verden.

Dette viser, hvordan flere lærere er opmærksomme på, at mange elever har en begrænset omgang med naturen, som de føler at VILD MAD kan have en positiv effekt på.

Frygten for naturen og behovet for naturvejledere

Et perspektiv, vi gerne vil understrege, er, at en vis frygt eller berøringsangst over for naturen lader til at forekomme blandt de forskellige involverede grupper på forskellig vis. Som vi vil uddybe i dette afsnit, eksisterer den blandt visse lærere, der udtrykker en nervøsitet ved tanken om at lade deres elever spise de forkerte planter. Samtidig nævner nogle naturvejledere ligeledes, at deres deltagelse i VILD MAD har givet dem større selvsikkerhed med hensyn til at anvende den spiselige natur. En pointe, der er blevet tydelig gennem samtaler med de involverede skolelærere, er, at der hersker en vis frygt for at kaste sig ud i den vilde spiselige natur på egen hånd. Selv om redskaberne i form af app og undervisningsmateriale muliggør, at lærere på egen hånd kan gennemføre undervisningsforløb om den spiselige natur, har vi flere gange set en vis usikkerhed og ligefrem frygt for at støde på giftige planter. En lærer, som ellers giver udtryk for at være meget engageret, og som har brugt VILD MAD ad flere omgange i sin undervisning, fortæller:

Jeg turde ikke bare læse. Altså jeg har det rigtig skidt med svampe for eksempel. Jeg synes, at svampe er rigtig, rigtig spændende, men jeg har ikke forstand på det overhovedet, og derfor bruger jeg ikke svampe i min undervisning. Så det er den der, tror jeg, hvis du skal have nogle lærere med, du skal have dem ud og prøve selv en eftermiddag. Så kan materialet være nok så godt at starte på, men der ligger en vis bekymring – får vi nu plukket noget, der ikke kan spises.

Det er i den forbindelse værd at bemærke, at de lærere, som vi har været i kontakt med, i forvejen har været motiverede for området og haft et vist kendskab. Nogle lærere udtrykte dog en vis bekymring om, hvorvidt deres kolleger, der ikke har samme kendskab eller interesse for naturen,

ville anvende VILD MAD netop grundet bekymring for ”den farlige natur” eller i hvert fald manglende kendskab. En lærer udtaler:

Hvis man står sådan helt udeforstående i forhold til det, så tror jeg, at det ville være sværere at kaste sig over, men jeg synes egentlig at de her undervisningsforløb, der ligger derinde, egentlig er ret grundige, så på den måde tænker jeg egentlig godt, at man kan bruge dem, selv om man ikke har så stort et kendskab til det. Det kan mere være det der med, at man, hvis man ikke ved så meget om planter, at være sikker på at det nu er de rigtige, man bruger, hvis du kan følge mig i det. Den kan jeg se, at man kan være usikker på, hvis ikke man har så stort et kendskab på forhånd.

I den forbindelse vil vi beskrive det som positivt, at flere naturvejledere afholder kurser for lærere, således at de føler sig bedre rustet til at introducere VILD MAD og sankning i deres egen undervisning. En lærer beskriver, at hans introduktion til sankning fandt sted gennem et aftenkursus, hvorefter han har anvendt den lokale naturskole og VILD MAD-naturvejleder som vidensbank:

Altså, hun kendte til det lidt mere end mig, så hun har vist mig rundt dernede nogle gange med en klasse i en halv time til fyrrer minutter. Og så har vi brugt opskrifterne fra VILD MAD, og jeg har præsenteret børnene for appen, og så herhjemme er vi gået lidt mere naturvidenskabeligt til det, altså, hvad er det for nogle vitaminer, vi kan finde i brændenælden, og hvorfor skal vi have C-vitaminer og i den dur. Så har jeg kombineret det lidt med madkundskab og så naturteknologi.

Et sådant kvalificerende initiativ illustrerer efter vores vurdering netop, hvor vigtigt de lokale samarbejder mellem forskellige faggrupper kan være, hvilket også understøttes af pointer fra vores studie af international forskning på området. Det ovenstående eksempel viser, at VILD MAD er i stand til at bevæge sig fra én aktørgruppe til en anden på meningsfulde måder. Til trods for denne berøringsangst for naturen nævner en af de adspurgte lærere samtidig, at et af hendes primære formål med at undervise med udgangspunkt i VILD MAD er at lade hendes elever komme forbi den frygt:

Det har jo egentlig været det overordnede formål og så at skulle komme lidt tættere på det og ikke være så berøringsangst, men blive klogere på, at okay, jamen vi kan faktisk spise nogle af de her ting, og få dem til at smage på det. Altså efter at de så havde tilberedt nogle af de her ting, så for mig var det egentlig et succeskriterie, at de så smagte på det og var åbne over for det og på den måde bliver lidt klogere på det. Men man kan sige, at det har været mit formål og den pædagogiske idé med det at få dem lidt tættere på det egentlig.

Naturvejledernes oplevelser og vurderinger

Under vores feltobservationer har naturvejlederne spillet en helt central rolle, både i kraft af at afholde VILD MAD-arrangementerne og at være de personer, der har størst erfaring med at anvende og formidle med udgangspunkt i VILD MAD og de tilhørende materialer. Under udvælgelsen af de naturvejledere, vi har besøgt, har vi været opmærksomme på en geografisk spredning, således at vi har besøgt naturvejledere både i Jylland og på Fyn og Sjælland. De aktiviteter, vi har observeret, er foregået i en række forskellige sankelandskaber, herunder løvskove, læhegn, enge og forskellige vandnære landskaber.

Hvordan indgår VILD MAD i deres formidling?

Som nævnt i foregående afsnit har det været et positivt syn at kunne observere og høre fra de besøgte naturvejledere, at de har taget ejerskab over projektet og koblet det til deres eget faglige udgangspunkt på meningsfulde måder. Ud over i form af de konkrete redskaber, som projektet VILD MAD indeholder, beretter flere, at et større fokus på smag og et højere gastronomisk niveau er udsprunget af deres arbejde med VILD MAD. Dette vil vi uddybe i et kommende afsnit, da dette tema berører flere perspektiver, vi ønsker at udfolde.

Mens vi har beskrevet, hvordan flere skolelærere giver udtryk for en vis frygt forbundet med at sanke på egen hånd med eleverne, har vi også fra flere naturvejledere fået indtryk af, at deres egne grænser er blevet skubbet, og at de efter arbejdet med VILD MAD tør mere. En naturvejleder fortæller:

Det handler simpelthen om at sige, der er nogle muligheder, og jeg tror også, jo mere man kommer i gang, desto bedre, det er i hvert fald min egen erfaring, og det har VILD MAD virkelig skubbet til, at jeg har turdet mere og gjort mere og eksperimenteret mere også i mit eget køkken.

Samme naturvejleder beskriver i forlængelse af dette sin oplevelse af VILD MAD og måden, det kan bidrage på til egen faglige formidling, men også til folks almindelige madlavning:

Man kan se det inde i en helhed, som man egentlig kender, tror jeg. Og så tror jeg også, at man bliver mere og mere modig og eksperimenterer. Det er i hvert fald min erfaring.

Netop pointen om, at VILD MAD har gjort, at den citerede naturvejleder er begyndt at eksperimentere mere, fortolker vi som et tegn på, at VILD MAD i høj grad har bidraget med inspiration til naturvejledergruppen. Med naturvejlederne er der netop tale om en faggruppe bestående af formidlere med stor viden om naturen overordnet set og også i høj grad om deres specifikke interesseområder. Kendetegnende for mange er også, efter vores indtryk, at der er tale om formidlere, der laver arrangementer for forskellige målgrupper og arbejder innovativt med deres naturformidling. Da den empiriske dataindsamling blev udført, var mange af de naturvejledere, vi besøgte, i færd med at afholde de sidste VILD MAD-arrangementer, de har forpligtet sig til, og til spørgsmålet om, hvorvidt de forestiller sig at blive ved med at arbejde med den spiselige natur med inspiration fra VILD MAD, svarer samtlige besøgte naturvejledere ja. For nogle er det et spørgsmål om, hvordan det kan passe ind i de fremtidige planer på deres arbejdsplads, mens det for andre er et uforbeholdent ja. En naturvejleder svarer i den forbindelse:

Observatør: *Og har du tænkt dig at fortsætte med at anvende det?*

Naturvejleder: *Ja, det har jeg! Det er helt sikkert, altså det er en del af DNA'et i naturskolen.*

Når en naturvejleder som i det ovenstående udtaler, at VILD MAD nu er blevet en del af hans institutions DNA, vidner dette klart om, at konceptet bag findes anvendeligt. En anden naturvejleder, der ligeledes svarer ja til, at hun forestiller sig at fortsætte med at arbejde med et sådant udgangspunkt i sin formidling, peger også på interessen fra publikummet:

Observatør: *Er det noget, du vil fortsætte med at anvende i din formidling?*

Naturvejleder: *Det tror jeg. Helt klart. Jeg tror, det vil blive ... det kan godt være, at jeg vil binde det op på nogle andre tidsperioder, men jo, det tror jeg, også fordi de er næsten udsolgt hver gang. Altså, når vi udbyder dem, så er de ... vi havde fire sidste år, der var gratis, og de forsvandt bare. Altså bum, så er de væk. Og det kan man også sige, at det er, fordi vi er så bynært, der er jo mange, der kommer lige ... men jeg tror, at interessen er der. Folk vil gerne.*

En anden naturvejleder nævner desuden, at hun fortsat vil anvende materialerne fra VILD MAD netop grundet den høje kvalitet:

Men jeg vil helt uden tvivl fortsætte med at bruge app og hjemmeside og henvise til det, fordi jeg synes, det er rigtig, rigtig fint. Altså, det er jo super at kunne finde så mange planter derinde, at folk kan gå ind finde og opskrifter og sankelandskaber. Det er genialt lavet. Så det vil jeg helt sikkert.

Ud over at beskæftige sig med vilde planter, så har nogle af naturvejlederne også tænkt videre i deres arbejde med den vilde mad. Nogle naturvejledere har i forvejen et fokus på jagt og fiskeri i deres formidling, og den dimension har de på meningsfuld vis kunnet forene med VILD MAD. Under et arrangement, vi observerede, var det et positivt særsyn at se en gruppe folkeskoleelever tilberede en række retter med udgangspunkt i urter, de havde sanket, samtidig med at de skulle stege en hornfisk, de havde fanget tidligere under arrangementet. For nogle af eleverne fungerer dette som et stort trækplaster, der motiverer nogle af de elever, som ellers ikke fremstod som interesserede i naturoplevelsen.

I dette konkrete tilfælde er der tale om, at VILD MAD fungerer som et meningsfuldt supplement til en institution, der i forvejen har et stort fokus på en anden form for vild mad i form af jagten, og vi har under dataindsamlingen fået indtryk af, at dette gælder for nogle enkelte af de involverede naturvejledere. Ét sted blev der nævnt, at de ser foreningen mellem jagten og sankningen som en mulighed for at arbejde med "det fuldendte vilde måltid", hvor næsten alle elementerne i madlavningen er fra naturen. Vi vil dog understrege, at dette langtfra vil være muligt for alle at arbejde med, da det stiller nogle helt andre krav til formidlingen, og helt konkret er det eksempelvis ikke alle, der har mulighed for at inddrage fiskeri grundet manglende adgang til vandnære sankelandskaber. Derudover er adgang til vildt kød heller ikke nødvendigvis en mulighed, og de steder, hvor det indgår i formidlingen, udspringer det af unikke omstændigheder, såsom et stærkt netværk blandt lokale jægere. Denne dimension kan dog også foregå på et mere simpelt plan, såsom med indsamling af strandsnegle og hesterejer, som vi har observeret elever samle og efterfølgende koge og spise med stor fornøjelse.

Smag i naturen: Hvad er det nye, VILD MAD bidrager med?

Et af de spørgsmål, som vi har stillet naturvejlederne under vores interviews, har været, hvad VILD MAD bidrager med, som adskiller sig fra de temaer, de tidligere har arbejdet med, især hvad mad angår. Flere naturvejledere har fortalt, at madlavning i det fri traditionelt har en plads i deres formidling i forvejen og absolut ikke er et usædvanligt element. I den forbindelse har vi til gengæld fået fortalt, at VILD MAD i høj grad har været med til at kvalificere madlavningen hos mange naturvejledere og på varierende måder. Som en naturvejleder fortæller:

Altså, det, vi har gjort rigtig, rigtig meget, er at lave mad på bål, hvor vi egentlig ikke har sanket så meget. Vi har lavet rigtig, rigtig meget mad, og friluftslivsdelen fylder sindssygt meget, både med skoler og erhvervsarrangementer. Vi har ligefrem holdt et guldbryllup. Altså, alt muligt har vi gjort rigtig, rigtig meget af. Men jeg synes, at det, vi ikke har været så gode til, det er også, fordi jeg ikke har været så stærk i planter, jeg er meget zoolog, det er egentlig at bruge planterne. Så VILD MAD har været en løftestang for mig til at bruge det, det er der ingen tvivl om.

Ovenstående citat understreger en vigtig pointe, netop at der er stor forskel på naturvejlederne, deres baggrunde og udgangspunkterne for deres formidling. Derudover er der som nævnt stor forskel på, hvilke ting der primært er fokus på for de institutioner, de arbejder ved. Dette betyder blandt andet, at VILD MAD med dets materialer og kurser har kunnet bidrage til de forskellige naturvejledere på forskellig vis. En naturvejleder uddyber:

Jeg er egentlig først her i nyere tid begyndt overhovedet at interessere mig for planter, da jeg fandt ud af, hvor meget der kunne ædes. Fordi det aldrig har sagt mig så meget. Og derfor vil du også opleve, når du går rundt og snakker med naturcentre forskellige steder, at et naturcenter eller en naturvejleder bliver jo meget præget af, hvad man selv har med i rygsækken, og hvad man kan lide, og hvad man tænker på, og hvad man kan.

Et element fra VILD MAD, som er blevet nævnt adskillige steder, er det høje gastronomiske niveau og den inspiration, der er kommet fra mødet med andre naturvejledere og andre faggrupper, såsom kokke. I forbindelse med det ene inspirationskursus beretter én naturvejleder om sit indtryk af at deltage:

Det, som jeg tror, at naturvejledere meget mangler, er det gastronomiske. Og det var virkelig ind i et køkken, altså lave retter. Lav det her, lav noget med det her, og I får den her tid. Og der var vi også ude at sanke, men man kan sige, som du sagde, at det har vi gjort, vi har spist gule myrer i femogtyve år, så mange ved godt, hvad man kan spise, de skal bare ... det skal laves på en anden måde. Så det tænker jeg er en af VILD MADs styrker over for naturvejlederne, det er at hæve det gastronomiske niveau. Og også at det er landsdækkende, at der er nogle, der har lavet en app, der er nogle, der har lavet noget undervisningsmateriale, og der er nogle, der har lavet det her. Det tænker jeg også er styrken, at det bliver et fælles projekt.

En anden naturvejleder fortæller i forbindelse med VILD MADs bidrag til hendes formidling:

Det synes jeg ... altså i forhold til projektet, der er det klart for mig, så har det været at få smag ind over og kvalificere det på en helt anden måde. Og det er jo også, fordi jeg er biolog og jo godt kender de planter i forvejen, så

det har ikke været den helt store øjenåbner, det har helt klart været det med at arbejde med smagene.

I den forbindelse er det interessant, at både naturvejledere med og uden et stort forudgående kendskab til planter giver udtryk for at have fået fornyet inspiration fra VILD MAD. Under de arrangementer, vi har observeret, har vi i alle tilfældene set, at formidlingen i høj grad inddrager deltagerens sensoriske oplevelser af de planter, der sankes. Dette gælder både smag, duft og tekstur, og i alle tilfældene har vi observeret naturvejledere, der opfordrer til, at deltagerne reflekterer over disse sanseindtryk. Dette gælder ikke bare de naturvejledere, der citeres i det ovenstående, som er opmærksomme på det i deres formidling, men også en naturvejleder, som udtaler, at hun ikke har været bevidst om det, selv om hun aktivt arbejder med smag:

Det er nok mere på det ubevidste plan. For det er ikke noget, jeg sådan er bevidst om. Jeg beder dem jo om at smage på det, de kan, og i høj grad dufte. Så det er mere i den dur, jeg bruger det.

Nogle naturvejledere understreger, at arbejdet med smag og madlavning i forbindelse med naturformidling i høj grad handler om at gøre forholdet mellem menneske og natur konkret, således at deltagerne forstår, at naturen også er noget, de kan have et forhold til og indgå i på en meningsfuld måde. En naturvejleder nævner også sanseoplevelserne i forbindelse med at skabe en social sammenhængskraft under arrangementer:

Jeg tror i forhold til det pædagogiske ... altså, du kunne næsten se det, hvordan det bare binder folk sammen og det skaber den der stemning, og jeg tror, meget af det er den der sanseoplevelse med at samle, og så har man smagt, og så skal man kreere noget med det, og man er meget kreativ og sådan noget.

En anden naturvejleder påpeger, at han med sin formidling også håber på at kunne inspirere børn og unge på et mere langsigtet plan:

Jamen jeg ser det potentiale, at vi forhåbentlig kan begejstre nogle til at holde af naturen og vide, at man kan udnytte den også positivt, ikke også? At man kan få noget ud af den på en måde, som jeg sagde til det første hold VILD MAD for snart længe siden, når I nu kommer ud og bor, så ved I, at I kan gå ud og hente det her gratis. Så altså, når de skal ud og studere på SU og så videre, så har I faktisk nogle forudsætninger for at klare jer og få noget fedt at spise.

Mødet og samarbejdet med andre faggrupper

Møder med andre faggrupper er helt naturligt indlejret i naturvejledernes introduktion til VILD MAD, og for rigtig manges vedkommende finder der fortsat sådanne møder sted gennem samarbejder med folkeskolelærere. Med andre faggrupper har vi valgt at forstå projektledelsen og de forskellige kokke og sankere, der har deltaget under VILD MAD-introduktionskurserne, og de skolelærere, som mange naturvejledere møder under deres daglige arbejde. Det er værd at bemærke, at vores indtryk af disse faglige møder og samarbejder med få undtagelser udelukkende stammer fra naturvejlederes beretninger.

I forhold til afholdelsen af introduktionskurserne for naturvejlederne har flere af de deltagende berettet om en stor faglig udvikling blandt kursusholderne. Dette udspringer af en kritik af det

første arrangement på vestsiden, hvor det fremhæves, at rammerne for arrangementet ikke var ideelle. Samtidig fremhæves det andet arrangement, der blev afholdt for naturvejlederne, entydigt som en positiv oplevelse af de naturvejledere, vi har adspurgt. En naturvejleder mindes det således:

Det første kursus var skuffende, og altså, dem, jeg lærte mest af, de var mine naturvejlederkolleger, jeg gik sammen med, som var botanikere. Men så det andet kursus, der havde de virkelig løftet det, og det var ordentlige køkkenforhold, og der var en, hvad kan man sige, også en kok, der var med første gang, så det ... jeg synes virkelig, det lærte de en masse af. Det blev rigtig godt.

En naturvejleder, ligeledes fra vestsiden, beskriver sin oplevelse af deltagelsen sådan:

Ja, men det var så helt anderledes på østsiden, skal det siges. De var vist tilfredse med det. Men jeg tror også, at vi var de første, os i Vestdanmark. Og det er ikke for at kritisere de unge mennesker, der har stået for det, fordi de knoklede virkelig, de gjorde, hvad de kunne. Men der var nogle rammer, der ikke var sådan helt på plads, hvor vi ikke kunne sidde og snakke inde for eksempel. Så jeg synes, at det første kursus gav mig mest en viden om, hvad mine andre kolleger vidste eller ved, og nummer to, der synes jeg, at det var sjovt, fordi der gik de over i det, som jeg tror, at naturvejledere meget mangler, det gastronomiske.

Flere naturvejledere fremhæver dog også under deres beskrivelse af deres oplevelse under kurserne, at de selv netop er en faggruppe, der er vant til at afholde kurser og lignende arrangementer, og derfor er et hårdt publikum, der lægger mærke til fejl og mangler. En naturvejleder beskriver det sådan:

Vi er jo vant til selv at lave kurser, og det er utrolig forberedt, når vi gør det. Altså, det er jo en hård målgruppe at få ind, så halvtreds naturvejledere, prøv lige at forestille dig et mareridt for dem, der har lavet kurset, fordi vi er alle kursusholdere, og vi er alle sammen erfarne.

Selv om det første kursus møder noget kritik, er det alligevel interessant at høre, at flere af naturvejlederne fremhæver mødet med andre naturvejledere med andre kompetencer som et meget positivt element. Ligeledes har flere nævnt, at det netværk med andre naturvejlederkolleger, som de har dannet sig som følge af deltagelsen i VILD MAD, er en stor ressource, hvor de nu har fået adgang til inspiration fra hinandens erfaringer:

Observatør: *Det her med at blive samlet halvtreds naturvejledere i den her gruppe, hvordan det har været? Har I kunnet trække på hinanden?*

Naturvejleder: *Ja, det synes jeg. Jeg synes, det er en god måde at udveksle nogle erfaringer på. Man finder hurtigt ud af, at der er nogle med nogle spidskompetencer, man kan maile eller ringe til, hvis man lige har brug for det.*

En anden form for møde med en anden faglighed, der i nogle tilfælde kan beskrives som lidt af et sammenstød, foregår gerne i forbindelse med sanketure med skoleklasser. Flere naturvejledere har beskrevet en tendens, der forekommer med skolelærere, som er med på sanketurene, hvor der opstår miskommunikation om, hvilke roller de hver især skal udfylde. Flere steder har

naturvejledere peget på, at lærerne nogle gange føler, at de har lidt en fridag, når de tager ud på en naturskole eller lignende, mens naturvejlederne føler sig meget afhængige af, at lærerne kan holde styr på deres elever, så de kan koncentrere sig om at formidle og inspirere eleverne uden at skulle agere for meget autoritetsfigur. Dette er dog ikke unikt for VILD MAD, men nævnes som en tendens, der går igen i andre naturvejledningssammenhænge. En naturvejleder peger dog på, at der kan være forskellige årsager til dette:

Naturvejleder: *At lærerne, ofte i respekt for mig, stiller sig ned i lokalet sådan her, fordi de vil ikke blande sig, de vil ikke gå ind på min banehalvdel, men i virkeligheden vil jeg gerne invitere dem ind på min banehalvdel. Men enten er det, fordi de har respekt for, at de ikke vil blande sig i noget, men ellers er det også nogle gange, og det er så der, det er ærgerligt, det er der, hvor de så melder sig lidt ud, fordi det er en fridag.*

Det, der beskrives i ovenstående citat, kan nemt beskrives som et kommunikationsspørgsmål, som vi med denne evaluering ikke vil søge at bringe løsningsforslag til. I stedet vil vi dog påpege, at der er tale om en problematik, som vi i enkelte tilfælde har observeret, og som derved også er gældende for en del af de arrangementer, der finder sted i VILD MAD-regi.

Spørgeskemaundersøgelse blandt naturvejledere

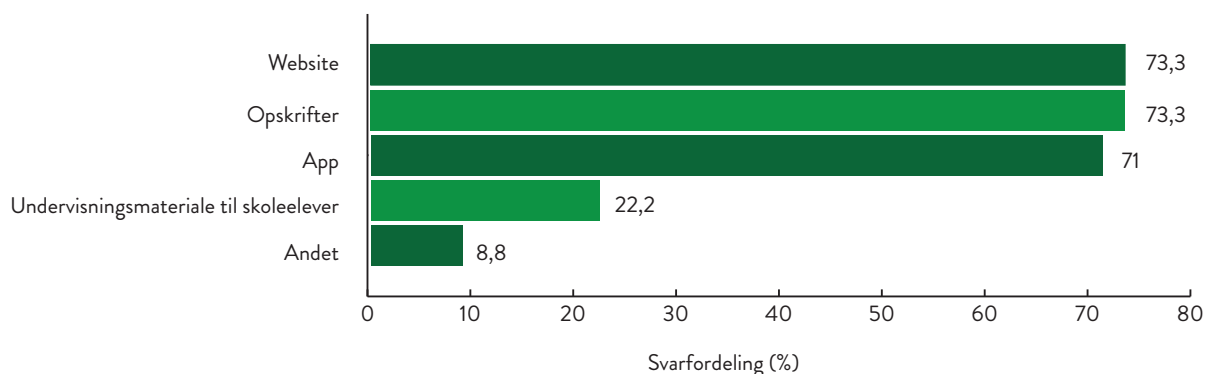
Efter at vi havde undersøgt de seks udvalgte steder, stod vi tilbage med nogle ubesvarede spørgsmål. Vi havde indikationer på, at undervisningsmaterialet blev brugt meget lidt, og der var indikationer på divergerende holdninger blandt naturvejlederne til den teknologi, som VILD MAD bidrager med. Derfor har vi valgt at indhente 48 e-mailadresser på naturvejledere fra VILD MADs officielle hjemmeside, hvorefter vi har udsendt elektroniske spørgeskemaer hertil. 45 naturvejledere har deltaget, hvilket giver en svarprocent på 94. Dette betragter vi som yderst tilfredsstillende med den valgte metode, hvor væsentlig lavere svarprocenter er forventelige (Frederiksen, Gundelach, & Skovgaard Nielsen, 2017; Galesic & Bosnjak, 2009). Vi vil pointere, at spørgeskemaundersøgelsen ikke tilvejebringer et omfangsrigt statistisk datamateriale, da antallet af respondenter er relativt lavt, hvilket vi også var bevidste om, inden vi udsendte spørgeskemaerne. Med dette datagrundlag er det således ikke meningsfuldt at gennemføre komplicerede statistiske analyser af inferential karakter, hvilket vi også undlader. Derimod vil vi præsentere nogle deskriptive analyser, fordi der er nogle entydige og interessante svarfordelinger. Vi vil også påpege, at til trods for at kun 45 naturvejledere har deltaget, så repræsenterer disse 94 procent af samtlige naturvejledere, som har været involveret i projektet, hvilket gør resultaterne yderst pålidelige.

Som beskrevet indeholder VILD MAD en række forskellige materialer og elementer, og blandt andet på grund af naturvejledernes forskellige formidlingspraksisser er der forskel på, hvilke elementer der anvendes og hvordan. Som det fremgår af det nedenstående diagram, så anvendes både website og opskrifter af 73 procent af naturvejlederne, hvilket dermed er de hyppigst anvendte materialer, mens 71 procent tilkendegiver at anvende appen, hvilket er næsten samme procentfordeling som for de øvrige materialer. Fra projektets side er det selvfølgelig en succes at størstedelen anvender materialerne, men samtidig vil vi påpege, at omtrent en tredjedel af naturvejlederne helt undlader at anvende ét eller flere af VILD MADs materialer. Samtidig fremgår det, at 22 procent anvender undervisningsmaterialet, hvilket er interessant siden undervisningsmaterialet ikke er tiltænkt naturvejlederne. En række naturvejledere har i den forbindelse også givet udtryk for, at de har udviklet eget undervisningsmateriale fordi udgivelsen af undervisningsmaterialet fra VILD MAD blev forsinket. Derudover er der også en række naturvejledere, der ikke typisk arrangerer aktiviteter med skoleelever, for hvem et undervisningsmateriale for skoleelever derfor ikke er anvendeligt. Det er også muligt, at siden undervisningsmaterialet primært er henvendt til skolelærere, at flere naturvejledere henviser lærere til det, men ikke selv anvender det i deres formidling.

Blandt de 9 procent, der har angivet "andet", giver flere udtryk for at anskue det netværk af naturvejledere, der er opstået gennem VILD MAD, som et element. Derudover har vi, som tidligere nævnt, fået indikationer på, at flere naturvejledere har oplevet, at VILD MADs største bidrag til deres formidling er inspiration og en øget faglighed, både gennem kurserne og netværket med andre formidlere. Dette giver flere udtryk for. Eksempelvis således:

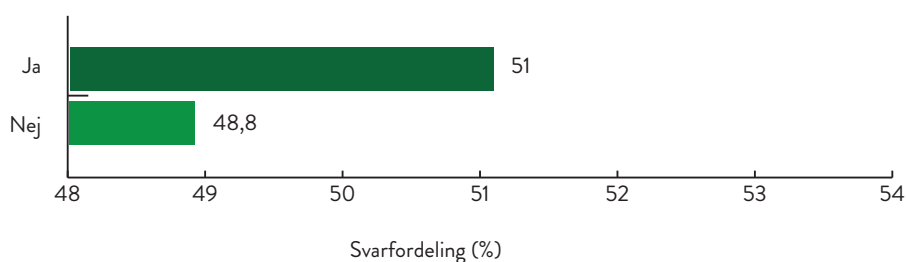
Netværket af formidlere har været supergodt! Vi kontakter hinanden med spørgsmål/besøger hinanden/inspirerer hinanden med viden.

Hvilke elementer fra Vild Mad anvender du som naturvejleder?

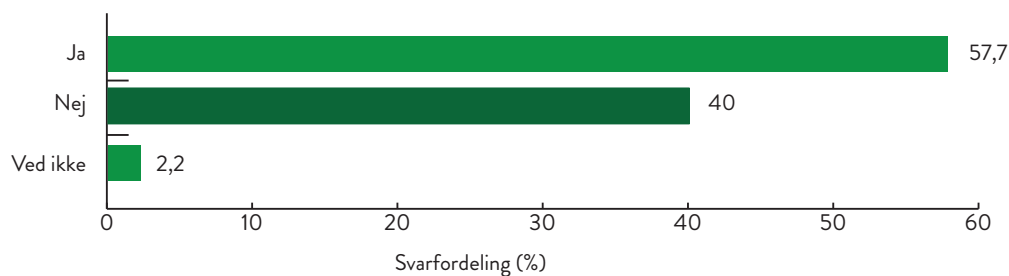
I forbindelse med den forholdsvis lave andel af naturvejledere, der giver udtryk for at have anvendt undervisningsmaterialet, er det værd at fremhæve det nedenstående diagram. Dette er resultatet af, at naturvejlederne har svaret på, om de har samarbejdet med skolelærere omkring VILD MAD. Her fremgår det, at omtrent halvdelen (51 procent) har haft et samarbejde, hvilket vil sige, at den øvrige halvdel (49 procent), som ikke samarbejder med skolelærere, formentlig ikke ville anvende undervisningsmaterialet uanset hvad.

Har du samarbejdet med skolelærer om projekt Vild Mad

I forlængelse heraf har vi spurgt naturvejlederne om, hvorvidt de har set undervisningsmaterialet. Her er det 58 procent, der afgiver et positivt svar. Den relativt begrænsede anvendelse af undervisningsmaterialet fra naturvejledernes side er formentlig ikke et resultat af, at de ikke har set det, men nok nærmere nogle af de mulige årsager vi fremhævede tidligere.

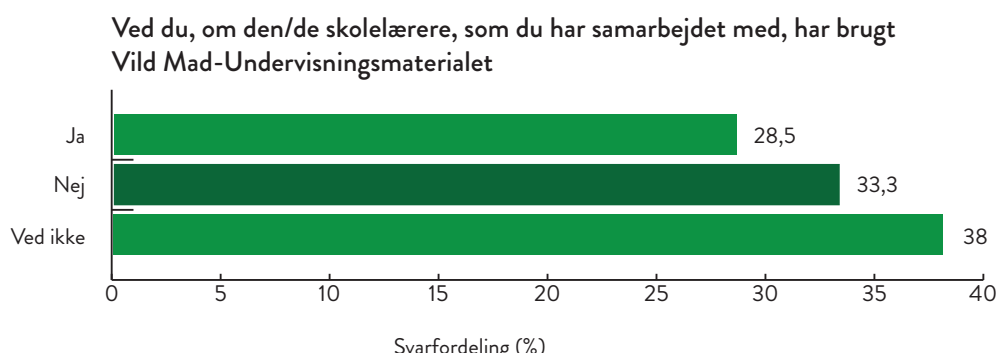
Har du set Vild Mad undervisningsmaterialet?

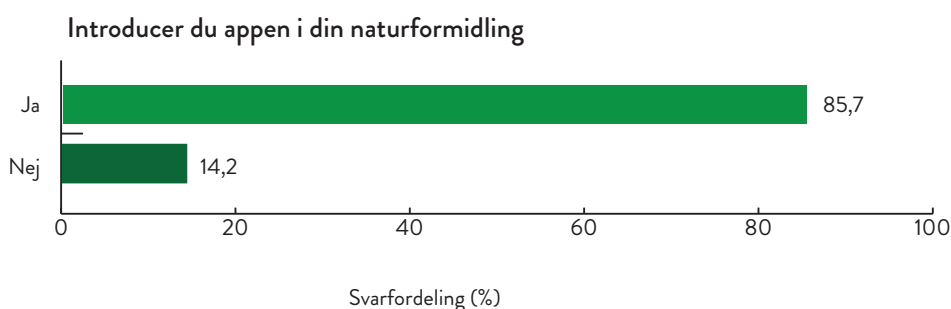

Vi har også spurgt naturvejlederne om, hvorvidt de har kendskab til, om skolelærerne bruger undervisningsmaterialet. Resultatet heraf ses i nedenstående diagram, hvor der fremgår en fordeling med 29 procent positive tilkendegivelser, 33 procent nej og 38 procent ”ved ikke”.

Retrospektivt burde dette spørgsmål i rækken muligvis have været formuleret anderledes, da det ikke bliver klart, hvad der menes, når naturvejlederne svarer henholdsvis ”ja”, ”nej” eller ”ved ikke”. På den ene side kan ”nej” fortolkes, som at de med sikkerhed ved, at skolelærerne ikke anvender undervisningsmaterialet. Men det kan også betyde, at de ikke har viden om, hvorvidt skolelærerne anvender undervisningsmaterialet eller ej. Der er derfor ikke tilstrækkelig transparens i, hvad svarene ”Nej” og ”Ved ikke” egentlig afsiger viden om, og vi vil være påpasselige med at udlede konklusioner heraf. Men fordi vi havde svært ved at finde lærere med erfaring med undervisningsmaterialet, så brugte vi mest dette spørgsmål til at komme i kontakt med naturvejledere, som kunne henvise os til relevante lærere, som vi kunne interviewe. Til dette formål erfarede vi, at spørgsmålet virkede godt.

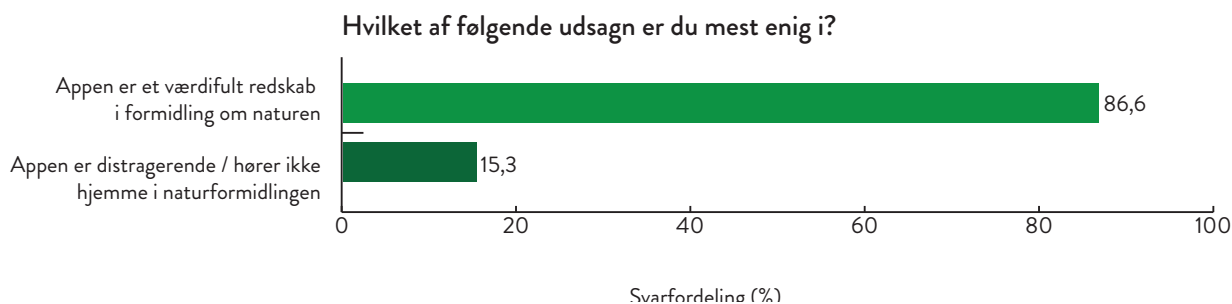

Et andet VILD MAD-materiale, hvis brug vi har været interesseret i at fremskrive viden om, er appen. Under de aktiviteter, vi har observeret, er den blevet introduceret i varierende grad. Nogle steder bruges der meget tid på at introducere og fortælle om appen og dens indhold, men det fylder markant mindre andre steder. I det nedenstående diagram kan det iagttages, at 14 procent svarer, at de ikke introducerer appen i deres naturformidling. Samtidig tilkendegiver 86 procent at introducere den.

Spørgsmålet om, hvorvidt appen introduceres eller ej, har vi valgt at tage med på baggrund af vores feltobservationer. Under udformningen af spørgeskemaet var vi interesseret i at finde ud af, hvilke holdninger naturvejlederne generelt har til appen, samt hvad det skyldes i de tilfælde, hvor appen ikke introduceres. Derfor formulerede vi det efterfølgende spørgsmål, hvor naturvejlederne spørges om, hvilket udsagn, de er mest enige i: 1) ”Appen er et værdifuldt redskab i formidlingen om naturen” eller 2) ”Appen er distraherende/hører ikke hjemme i naturformidling”. Resultatet heraf ses i følgende diagram:

Spørgsmålet er stillet således netop for at tvinge dem til at tage stilling til spørgsmålet. Vi var på forhånd bevidste om, at naturvejledernes holdninger til emnet antagelig var mere nuancerede. Derfor blev de også givet muligheden for at skrive et uddybende svar efterfølgende, hvilket bekræftede vores antagelse. Hvor 86 procent svarede ja til at introducere appen, er der også 85 procent, som svarer, at de synes, at appen er et værdifuldt redskab, hvilket altså indikerer en sammenhæng. Samtidig viser diagrammet, at der er en gruppe på omtrent 15 procent, der i udgangspunktet ikke mener, at et sådant redskab er brugbart. Her vil vi henvise til vores tidligere præsenterede analyser, der også indikerer, at en mindre gruppe af naturvejledere har den holdning, at naturen bør være et teknologifrit rum og et pusterum fra smartphones, computere og tv-skærme. Under den åbne svarmulighed er der også flere, som nuancerer deres svar og tilkendegiver, at teknologi kan være et fint supplement, men at det ikke bør fylde for meget. For dem handler det om at skabe den rette balance. Andre af svarene indikerer, at der i flere tilfælde lader til, at der også er praktiske årsager til, at den ikke anvendes direkte i formidlingen. Dette giver et indtryk af, at der ikke er tale om en egentlig modstand mod anvendelse af et teknologisk redskab i naturformidlingen, og de indvendinger, vi har modtaget, ser således ud:

- *Da jeg har en gammel windowsphone, kan jeg ikke downloade appen og har derfor ikke fået den afprøvet.*
- *Begrænsning i antal arter og søgemulighed.*
- *Jeg nævner appen, og så må folk selv arbejde videre med den derhjemme, vi arbejder ikke med den på mine ture, det vil være for distraherende.*
- *Jeg har ikke fået fortalt så meget om den endnu, men det kan være, det kommer.*
- *Jeg har ikke lavet så mange ture.*

Opsamling og konklusion

I dette afsnit vil vi sammenføje de vigtigste pointer fra rapportens enkeltafsnit og på denne baggrund fremskrive konklusionen.

Som det fremgår af vores litteraturstudie, lader det til, at VILD MAD med sit kombinerede fokus på naturoplevelser, gastronomi og teknologiske redskaber opererer i et tematisk felt, der fra den empiriske forskning er underbelyst. Samtidig kan flere af elementerne i VILD MAD og dets opbygning siges at konvergere med pointer fra anden forskning. Eksempelvis fremhæves det (Hinrics, 2014; Öllerer, 2015), at lokale aktører med indgående viden om lokalområder og tilhørende natur med fordel kan inddrages i undervisning, hvilket de lærere, der er blevet adspurgt under evalueringen, netop har fremhævet som en stor fordel ved naturvejlederne og deres tilgængelighed. På den måde kan naturvejlederne, der deltager i VILD MAD, beskrives som solide ressourcer, der både faciliterer naturoplevelser på egen hånd og kan være med til at understøtte undervisning, der finder sted i naturen og i VILD MAD-regi.

I en række af de inkluderede artikler i litteraturstudiet fremhæves de positive effekter og potentialer ved øget kontakt med naturen, herunder at både leg og undervisning i naturen kan promovere komplekse former for læring, der stimulerer elevernes kreativitet og kan udfordre dem fysisk, socialt og intellektuelt. Samtidig understreges det, at undervisning i naturen bør understøttes med læringsmål og didaktiske overvejelser, og i den forbindelse vil vi understrege den positive respons, vi har modtaget på VILD MADs undervisningsmateriale. Selv om undervisningsmaterialet som nævnt blev udgivet med forsinkelse, og det derfor har været svært at observere det anvendt i praksis, har vi modtaget positive tilkendegivelser fra både naturvejledere og skolelærere. En lærer udtaler:

Altså, jeg synes, det var dejligt overskueligt bygget op, og jeg synes, det var ret grundigt.

Overskuelighed og grundighed er to nøgleord, der er optrådt hyppigt under evalueringen af VILD MAD. Fra flere sider er ambitionsniveauet i projektet samt den høje kvalitet af både appen, hjemmeside og undervisningsmateriale blevet rost. For eksempel siger en naturvejleder:

Jeg synes, det er fedt. Jeg kan godt lide, at det er et ambitiøst projekt, og jeg tror også, det var derfor, vi gerne ville være med.

Det er samtidig værd at nævne, at de forskellige materialer fra VILD MAD kommer til udtryk i forskellige situationer på forskellig vis. Som nævnt har vi ikke set appen aktivt i brug under de sanketure, vi har observeret. I stedet er den blevet præsenteret, og flere lærere, vi har talt med, har givet udtryk for at bruge den aktivt. Under de sanketure, vi har observeret, har VILD MADs primære bidrag bestået i opskrifter og ny viden og inspiration til naturvejlederne, som ligeledes beskriver at have fået deres formidling kvalificeret gennem VILD MAD. Grundet evalueringens design har vi primært haft adgang til sanketure, som blev arrangeret af naturvejledere, og det har derfor været svært at fremskrive viden om, hvordan den efterfølgende undervisning i skolen fungerer, og hvilke læringsmål der knyttes til sanketurene. Under nogle af arrangementerne har de deltagende skolelærere dog fortalt, at de fortsætter undervisningen på skolen med udgangspunkt i det, eleverne har oplevet under sanketuren.

Både flere lærere og naturvejledere beretter, at deres udgangspunkt for at formidle med VILD MAD er at ville styrke elevernes tilhørsforhold til naturen, hvilket illustrerer et stort fokus på et af de temaer, vi har søgt viden om med denne evaluering: målgruppernes naturforståelser og lokale orientering. I den forbindelse er det vores vurdering, at der gennem arrangementerne opnås en styrkelse af elevernes naturforståelser gennem VILD MAD, selv i de tilfælde, der arrangeres som enkeltstående ture, der ikke nødvendigvis suppleres med efterfølgende undervisning. Flere naturvejledere har understreget, at den spiselige natur er et godt redskab, der konkretiserer elevernes naturforståelser og for mange åbner for nye perspektiver på deres forhold til naturen.

Under de sanketure med skoleklasser, vi har observeret, har eleverne givet udtryk for at opleve nye dimensioner i naturen. Mange elever har givet udtryk for overraskelse og fornøjelse ved at opdage, hvor meget de kan plukke og spise direkte fra naturen. Under sanketurene er eleverne blevet introduceret for bestemte planter, hvorefter de fik mulighed for at gå på opdagelse i det aktuelle sankelandskab og gøre sig erfaringer på egen hånd. Det har været særdeles positivt at observere skoleelever bevæge sig rundt i underskoven og spise skovsyre, mens de sanker til den efterfølgende madlavning. Noget, vi også mener bidrager til den interesse, som mange elever udviser under arrangementerne, er, at naturvejledernes formidling ofte tager hensyn til elevernes interesser og muliggør besvarelser af elevernes nysgerrige spørgsmål. Selv i tilfælde, hvor de deltagende elever indledningsvis virker skeptiske, åbner de sig løbende, smager på planterne og diskuterer deres smagsindtryk.

Vedrørende til perspektivet med naturvejledningens pædagogiske og gastronomiske potentiale er det værd at understrege, at selv om de sanketure, vi har observeret, har haft ret ens strukturer, er der stor forskel på, hvordan madlavningen har fundet sted under arrangementerne. Der er eksempelvis forskel på, om det er offentlige arrangementer eller skoleklasser, der laver mad. De naturvejledere, vi har talt med under evalueringen, har fremhævet et højere gastronomisk niveau som et centralt bidrag fra VILD MAD, der har kvalificeret deres naturvejledning. Under deres arrangementer har vi kunnet observere, at de har taget ejerskab til det kulinariske aspekt af konceptet. Vi har observeret dem facilitere madlavning med både voksne og børn med høj grad af deltagermedbestemmelse og kreativ udfoldelse. Børn og voksne har formået at lave lækre retter med udgangspunkt i de vilde, spiselige planter. I forlængelse heraf vurderer vi, at projektet i høj grad indfrier sine intentioner på det gastronomiske område.

Det er værd at nævne, at mange af de udfordringer, som de inkluderede studier i vores litteraturoversigt beskriver – at undervisning i og om naturen møder – i høj grad imødekommes i VILD MAD. Med et undervisningsmateriale med synlige læringsmål mindskes risikoen for, at der er tale om ustrukturerede naturoplevelser, og eleverne oplever udendørsundervisning med plads til undersøgelser i og refleksioner over naturen. Samtidig nævnes det i flere studier, at et øget fokus på nærområderne og inddragelse af andre aktører – såsom naturvejledere – kan fungere som en motiverende løsning, der kan tilbyde ressourcer, der letter lærernes opgave med at introducere eleverne for udeundervisning.

På baggrund af disse delkonklusioner vurderer vi, at der i overvejende grad er tale om positive tilkendegivelser fra de involverede naturvejledere, lærere, elever og andre deltagere.

Afslutningsvis vil vi dog også fremhæve de kritikpunkter, vi er blevet opmærksomme på, da der på disse punkter vil være plads til forbedring og videreudvikling af konceptet VILD MAD. Disse punkter udspringer både af vores egne observationer og konkrete tilbagemeldinger fra de involverede parter:

- Flere naturvejledere efterspørger klarere kommunikation fra projektledelsens side, eksempelvis om overskridelser af deadlines og forsinkelser af for eksempel undervisningsmaterialer
- Selv om mange naturvejledere er positivt stemt over for de opskrifter, der er at finde på VILD MADs hjemmeside, foretrækker andre mere simple opskrifter, som er lettere at lave over bål
- Flere naturvejledere efterspørger en højere grad af samarbejde og dialog på tværs, det vil sige med andre naturvejlederne og lærere
- Selv om appen fremhæves som et godt og gennearbejdet værktøj og 86 procent af de adspurgte naturvejledere giver udtryk for, at de bruger den, nævner flere, at den er svær at anvende direkte i formidlingssituationer.

Både fra lærere og naturvejledere har vi fået indtryk af, at der er stor interesse for VILD MAD, og mange af dem vil fortsat anvende inspirationen og materialerne fra VILD MAD-apperne. Flere af dem giver samtidig udtryk for, at de kan se potentialer i videreudvikling af konceptet, og en enkelt naturvejleder påpegede sågar, at VILD MAD burde integreres på læreruddannelsen, således at fremtidige folkeskolelærere vil være rustet til at anvende den spiselige natur på egen hånd.

Referencer

- Angrosino, M. (2007).** Doing ethnographic and observational research. Los Angeles: Sage Publications.
- Bere, E., & Westersjø, J. H. (2013).** Nature trips and traditional methods for food procurement in relation to weight status. *Scandinavian Journal of Public Health*, 41(2), 180-184. doi:http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1177/1403494812471446
- Blanchet-Cohen, N., & Elliot, E. (2011).** Young children and educators engagement and learning outdoors: A basis for rights-based programming. *Early Education and Development*, 22(5), 757-777. doi:http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1080/10409289.2011.596460
- Broström, Stig (2017).** A dynamic learning concept in early years' education: a possible way to prevent schoolification, *International Journal of Early Years Education*, 25:1, 3-15, DOI: [10.1080/09669760.2016.1270196](https://doi.org/10.1080/09669760.2016.1270196)
- Buchanan, A., & Bastian, M. (2015).** Activating the archive: Rethinking the role of traditional archives for local activist projects. *Archival Science*, 15(4), 429-451. doi:http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1007/s10502-015-9247-3
- Dahler-Larsen, P. (2008).** At fremstille kvalitative data (2. udgave ed.). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Dhanapal, S., & Lim, C. C. Y. (2013).** A comparative study of the impacts and students' perceptions of indoor and outdoor learning in the science classroom. *Asia - Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 14(2), 1-23. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/1955901936?accountid=14468>
- Ejbye-Ernst, N., Stokholm, D. (2015).** *Natur og udeliv. Uderummet i pædagogisk praksis*. Aarhus: System profession.
- Ejbye-Ernst, N., et al (2017).** *Udeskoledidaktik for lærere og pædagoger*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Frederiksen, M. f., Gundelach, P., & Skovgaard Nielsen, R. (Eds.). (2017).** *Survey : design, stikprøve, spørgeskema, analyse* (1. udgave ed.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Galesic, M., & Bosnjak, M. (2009).** Effects of Questionnaire Length on Participation and Indicators of Response Quality in a Web Survey. *The Public Opinion Quarterly*, 73(2), 349-360. doi:10.1093/poq/nfp031
- Gilder, S. A. (2009).** Montessori by nature. *Montessori Life: A Publication of the American Montessori Society*, 21(4), 34-37. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/61812099?accountid=14468>
- Haldén, Gunilla (2009).** "Förord" i *Naturen som symbol för den goda barndomen*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Jenner, B., Flick, U., von Kardoff, E., & Steinke, I. (2004).** A companion to qualitative research: Sage.
- Kristiansen, S., & Krogstrup, H. K. (2004).** Deltagende observation: Introduktion til en samfundsvidenskabelig metode. København: Hans Reitzels Forlag.
- Louv, R. (2008).** *Det sidste barn i skoven. Red vores børn fra Natur-Mangel Syndromet*. Ebeltoft: Profic.
- Maseko, H., Shackleton, C. M., Nagoli, J., & Pullanikkatil, D. (2017).** Children and wild foods in the context of deforestation in rural Malawi. *Human Ecology*, 45(6), 795-807. doi:http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1007/s10745-017-9956-8
- Maynard, T. (2007a).** Encounters with forest school and Foucault: A risky business? *Education 3-13*, 35(4), 379-391. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/61910319?accountid=14468>
- Maynard, T. (2007b).** Forest schools in great britain: An initial exploration. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 8(4), 320-331. doi:http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.2304/ciec.2007.8.4.320 `
- Nicole Gombay, L., Metropolitan University. (2006).** From subsistence to commercial fishing in northern Canada. *British Food Journal*, 108(7), 502-521. doi:http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1108/00070700610676343
- Öllerer, Kinga. (2015).** Environmental education – *The bumpy road from childhood foraging to literacy and active responsibility*. *Journal of Integrative Environmental Sciences*. 10.1080/1943815X.2015.1081952.

- Palavan, O., Cicek, V., & Atabay, M. (2016).** Perspectives of elementary school teachers on outdoor education. *Universal Journal of Educational Research*, 4(8), 1885-1893. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/1871579632?accountid=14468>
- Rosetti, M., Rodríguez, A., Pacheco-Cobos, L., & Hudson, R. (2016).** An experimental task to explore the effects of age and sex on social foraging behavior. *Evolutionary Behavioral Sciences*, 10(3), 168-178. doi:<http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1037/ebs0000053>
- Sisson, J. H., & Lash, M. (2017).** Outdoor learning experiences connecting children to nature. *YC Young Children*, 72(4), 8-16. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/1942228817?accountid=14468>
- Sõukand, R., & Kalle, R. (2015).** EMIC CONCEPTUALIZATION OF A 'WILD EDIBLE PLANT' IN ESTONIA IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*, 19(1), 15-34. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/1663520634?accountid=14468>
- Sõukand, R., & Kalle, R. (2016).** Perceiving the biodiversity of food at chest-height: Use of the fleshy fruits of wild trees and shrubs in Saaremaa, Estonia. *Human Ecology*, 44(2), 265-272. doi:<http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1007/s10745-016-9818-9>
- Sylvester, O., Segura, A. G., & Davidson-hunt, I. (2016).** Wild food harvesting and access by household and generation in the talamanca bribri indigenous territory, Costa Rica. *Human Ecology*, 44(4), 449-461. doi:<http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1007/s10745-016-9847-4>
- Vaughn, R. A. (2017).** "Choosing" wisely. *Frontiers*, 38(3), 22-46. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/1967046837?accountid=14468>
- Waters, J., & Maynard, T. (2010).** What's so interesting outside? A study of child-initiated interaction with teachers in the natural outdoor environment. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(4), 473-483. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/851226252?accountid=14468>
- Wei-Chi, C. (2011).** Rethinking resource identification and utilization. *Management of Environmental Quality*, 22(2), 187-199. doi:<http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1108/14777831111113374>
- Wistoft, K. (2011).** Skolehaver, maddannelse og naturformidling: I "Jordens bedste klasseværelse". *Tidsskriftet Den Frie Lærerskole*, 57(2), 12-17.
- Wistoft, K. (2012a).** *Trivsel og selvværd – mental sundhed i skolen*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wistoft, K. (2012b).** Lyst til at lære: Evaluering af konceptet 'Haver til Maver'. *MONA: Matematik og Naturfagsdidaktik*, 2012/2, 7-22
- Wistoft, K. (2012c).** Sundhed! Hvad snakker du om?: Sundhedsfremme gennem naturvejledning. *NATURvejleder*, 21(4), 34-37.
- Wistoft, K. (2013).** Desire to learn as a kind of love: gardening, cooking, and passion in outdoor education. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*. Vol 13, No. 2, 125-141.
- Wistoft, K. (2014).** Sundhed, miljø og natur-værdier i det pædagogiske arbejde. I *Pædagogik Som Viden Og Handling*, 2014 Red. Lauridsen, Søren K., Carstens, Frede Nielsen, København: Akademisk Forlag, s. 161-187
- Wyndham, F. S. (2010).** Environments of learning: Rarámuri children's plant knowledge and experience of schooling, family, and landscapes in the sierra tarahumara, Mexico. *Human Ecology*, 38(1), 87-99. doi:<http://dx.doi.org.ez.statsbiblioteket.dk:2048/10.1007/s10745-009-9287-5>
- Zurek, K. (2016).** Food sharing in Europe: Between regulating risks and the risks of regulating. *European Journal of Risk Regulation: EJRR*, 7(4), 675-687. Retrieved from <https://search-proquest-com.ez.statsbiblioteket.dk:12048/docview/1863564589?accountid=14468>

Observationsguide: VILD MAD-sanketure 2018

Det overordnede formål og temaer for følgeforskningen er kategoriseret i følgende tre temaer:

- Naturvejledningens og undervisningsmaterialets pædagogiske og gastronomiske potentiale, herunder: naturoplevelsernes didaktik, læringsmuligheder, læringseffekter/-resultater, VILD-MAD-lavning og -gastronomi.
- Aktiviteternes og teknologiens (appens) påvirkning af skoleelevers viden om naturen og færdigheder inklusive madlavningskompetencer, smagsoplevelser og råvarekendskab.
- Målgruppernes naturforståelser og lokale orientering.

Observationspunkter:

1. Hvem deltager?
  - a. Skoleklasser
    - i. I forbindelse med hvilke fag?
    - ii. Enkelt arrangement eller som led i et undervisningsforløb?
  - b. Den brede offentlighed
    - i. Antal, alder, kønsfordeling
    - ii. Deltagernes motivation: Mad-/naturentusiaster?
2. Hvordan præsenteres VILD MAD?
  - a. Hvilke elementer fra projektet inddrages?
    - i. App, opskrifter, hjemmeside, undervisningsmateriale
  - b. Hvordan bruges disse elementer undervejs?
3. Hvordan forløber arrangementet?
  - a. Sankning
    - i. Hvilke sankelandskaber er der tale om?
    - ii. Hvilke planter sankes?
  - b. Madlavning
    - i. Hvilke opskrifter bruges? Eksperimenteres der?
4. Hvordan bliver der talt om naturen under arrangementet?
  - a. Er der dialog om deltagernes naturforståelse?
5. Hvordan arbejdes der med smag?
  - a. Smagning under sankningen/formidling om smag i naturen?
  - b. Under madlavning?

Interviewguide naturvejledere VILD MAD 2017-2018

Husk at tænde for diktafonen

1. Åbning: Vild du starte med at fortælle lidt om dig selv? Din baggrund og dit nuværende arbejde.
2. Hvordan arbejder du med VILD MAD?
  - a. Skoler
  - b. Den brede offentlighed
    - i. Hvem oplever du, at der deltager? Mad-/naturentusiaster?
3. Hvad er din oplevelse af VILD MAD-materialer?
  - a. App
  - b. Undervisningsmateriale
  - c. Andet
4. Hvilket pædagogisk potentiale vurderer du at projektet har?
  - a. Hvad kan børn/skoleelever lære af projektet?
  - b. Hvad kan voksne lære af projektet?
5. Har du deltaget på VILD MAD-kurset?
  - a. Hvad var din oplevelse heraf?
6. Hvordan er projekt VILD MAD anderledes fra, hvad du/I tidligere har lavet?
  - a. Hvordan bidrager projektet til din funktion som naturvejleder?
  - b. Bidrager det med noget nyt? Har I ikke altid arbejdet med mad fra naturen?
7. Hvad har været den største udfordring ved at deltage i projektet?
  - a. Samarbejdet med kokke og projektledelse
8. En del af min forskning er knyttet til det projekt, der hedder smag for livet ... spørg ind til, hvor godt informanten kender projektet, og eventuelt forklar.
  - a. Er smag et tema, I arbejder med?
  - b. Hvordan arbejder I med smag?
9. Afslutnings spørgsmål: Har du noget at tilføje? Noget, der ikke har været så godt? Eller har du noget at sige om, hvordan man kan gøre projekt VILD MAD endnu bedre, end det allerede er?

Interviewguide lærere VILD MAD 2018

Tænd diktafonen!

1. Hvordan arbejder du med VILD MAD?
  - a. Hvilke årgange og hvilke fagkombinationer?
  - b. Er der tale om enkelte ture/arrangementer, eller er det som del af et forløb?
  - c. Har du samarbejdet med en lokal naturvejleder?
2. Hvordan har du stiftet bekendtskab med VILD MADs undervisningsmateriale?
  - a. Hvad er dine erfaringer med materialet?
  - b. Hvordan vurderer du kvaliteten af materialet?
  - c. Hvordan bidrager det til din undervisning?
3. Hvilke pædagogiske potentialer vurderer du, at projektet/materialet har?
  - a. Hvad kan eleverne lære af at arbejde med VILD MAD?
    - i. Afhængigt af hvilke fag: naturbevidsthed/økologi, kendskab til planter, smagsoplevelser/madlavningsegenskaber
  - b. Hvad har du indtryk af at børnene har fået ud af forløbet?
    - i. Hvad tager de med sig hjem? Kunne de finde på at sanke selv eller foreslå familien det?
  - c. Hvordan adskiller det sig fra andre forløb/materialer, du har anvendt?
4. Hvilke krav stiller arbejdet med VILD MAD til dig som underviser?
  - a. Har du måttet lære nyt om planter eller madlavning for at kunne anvende det?
  - b. Har informationerne i undervisningsmaterialet og på hjemmesiden været tilstrækkelige, eller har du måttet inddrage andet?
5. Hvis der er udfordringer med materialet – hvad skulle ændres for at det passer til jeres omstændigheder?
6. Afslutningsspørgsmål: Har du noget at tilføje? Noget, der ikke har været så godt? Eller har du noget at sige om, hvordan man kan gøre undervisningsmaterialet fra VILD MAD endnu bedre, end det allerede er?

Bilag 4: Survey til naturvejledere

Hvilke elementer fra VILD MAD anvender du som naturvejleder?

(Vælg gerne flere) - Website

Hvilke elementer fra VILD MAD anvender du som naturvejleder?

(Vælg gerne flere) - Opskrifter

Hvilke elementer fra VILD MAD anvender du som naturvejleder?

(Vælg gerne flere) - App

Hvilke elementer fra VILD MAD anvender du som naturvejleder?

(Vælg gerne flere) - Undervisningsmateriale til skoleelever

Hvilke elementer fra VILD MAD anvender du som naturvejleder?

(Vælg gerne flere) - Andet

Hvilke elementer fra VILD MAD anvender du som naturvejleder?

(Vælg gerne flere) - Andet

Har du samarbejdet med skolelærere om projekt VILD MAD?

Har du set VILD MAD-undervisningsmaterialet?

Du gav udtryk for, at du har samarbejdet med skolelærere om projekt VILD MAD. Beskriv gerne hvordan?

(Formål, omfang, undervisningsformer, inddragede fag eller andet)

Ved du, om den/de skolelærere, som du har samarbejdet med, har brugt VILD MAD-undervisningsmaterialet?

Introducerer du appen i din naturformidling?

Hvilket af følgende udsagn er du mest enig i?

Uddyb gerne dit svar

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?

(vælg gerne flere udsagn) - Der er ikke tid til det i mine aktiviteter

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?

(vælg gerne flere udsagn) - Der kommer for meget fokus på appen og for lidt på selve naturen

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?
(vælg gerne flere udsagn) - Deltagerne har ikke mulighed for at hente eller anvende den til arrangementerne

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?
(vælg gerne flere udsagn) - Den er for kompliceret at anvende

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?
(vælg gerne flere udsagn) - Jeg har prøvet at bruge den, men jeg syntes ikke, at den var hensigtsmæssig i min formidling

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?
(vælg gerne flere udsagn) - Andet

Du gav udtryk for, at du ikke anvender appen. Hvorfor?
(vælg gerne flere udsagn) - Andet

Hvordan anvender du VILD MAD-undervisningsmaterialet som naturvejleder?

Hvordan vurderer du kvaliteten af VILD MAD-undervisningsmaterialet?

Har du andet at tilføje om projekt VILD MAD?